

Lunds Universitet
Etnologiska institutionen
Med folklivsarkivet

TRELLEBORGEN

Innehåll

INLEDNING	2
BAKGRUND	3
Fyndet i kvarteret Gröningen	3
Utgrävningsrapporten i korthet	4
Upptäckten av borgen	5
Trelleborgar	6
Vägen mot rekonstruktion	7
Från vision till verklighet	8
PROBLEMFÖRMULERING	9
METOD OCH FORSKNINGSMATERIAL	10
Samtal	10
Observationer	11
Att förmedla observationer	12
Material om Trelleborgar	13
PERSPEKTIV	13
TRELLEBORGEN I TRELLEBORG	15
Informationsskyltar	17
Borgområdet	21
Vikingagården	22
Medeltidshuset	25
MOTGÅNGAR OCH KONFLIKTER	26
Ruttnande treller	26
Vandalism	27
Föreningen och ryktet	27
Kontroverserna kring besöksiffrorna	27
Museets perspektiv	28
Att inte sälja sig	29
VISIONER OCH PLANER	30
BRUKET AV TRELLEBORGEN	31
Föreningen Trelleborgar i Trelleborg	31
Museets användning av borgen	33
Turisternas användning av borgen	33
Lokalbefolkningens användning av borgen	34
UPPLEVELSEPEDAGOGIKEN	35
DET PROBLEMATISKA KULTURARVET	37
Konsumtionssamhällets kulturarv	41
Att knyta människor till platser	42
Tillhörighetskonstruktioner	44
Kollektiva minnen	45
Valborgsmässoafton	46
Kulturarvssektorn vs. Upplevelseekonomin	48
Framtidsutsikter	51
Brukbarhet	53
TRELLEBORGENS BETYDELSE	53
KÄLLOR OCH LITTERATUR	59
BILAGA	

INLEDNING

Framgångsrika turistmål präglas ofta av att de lyckats profilera sig kulturhistorisk, där man skapat föreställningar om sig själva, sitt kulturarv och sin historia. Hur en region, eller ett land profilerar sig utåt är helt avgörande för dess attraktionskraft som turistmål. De senaste tio årens kulturarvsdiskussioner har präglats av sambandet mellan kulturarv och regional utveckling. Kulturarven anses utgöra en viktig faktor då det kommer till en regions profilering och attraktivitet och inte minst en resurs för turistnäringen. Globalt sett är detta ingenting nytt. Under 1980-talet började turistnäringen och kulturarvssektorn tillsammans utveckla strategier för svensk turism. Med kulturarvet som grund kunde man se möjligheter att stärka turistnäringen genom upplevelser, sysselsättning och intäkter (Raä, 2002:5) i det som kan sammanfattas i begreppet *kulturarvsturism*. Kultur- och naturarv utgör idag en central del av turismen och ekonomisk utveckling mellan länder, städer och regioner. Inom samhällsplaneringen lyfts idag kulturarven fram som en viktig utvecklingsfaktor och grund för ökad turism (Raä, 2002:7). Så kallade upplevelsecentra har blivit ett måste för varje skånsk ort som önskar profilera sig. Högst på önskelistan står inte sällan vikingatida byar eller anläggningar med historiska teman.

Utgångsläget för denna uppsats är ett exempel på en upplevelseanläggning, den så kallade *Trelleborgen* i den Sydsånska orten Trelleborg. Trelleborgen är en rekonstruktion av en fjärdedel av den vikingatida borg man funnit spår av i samband med uppdragsutgrävningar under slutet av 1980-talet. 13 miljoner kronor senare, år 1995 invigdes rekonstruktionen. Borgen marknadsfördes som en av upplevelserna på Söderslätt och var tänkt att fungera som Trelleborgs stora turistmagnet. Många Svenska orter genomgår förändringar till följd av den Nya Ekonomin eller upplevelseekonomin. Prefixet ”upplevelse” associeras med en intensierad, autentiskt miljö, eller händelse (Löfgren 2005:19). Uppsatsen belyser ett exempel på samtidens kulturarvsproduktion, där stora resurser satsas i investeringsprojekt med anknytning till kulturarv. Risken är dock överhängande att många av dessa projekt misslyckas på grund av att de kulturpolitiska visionerna aldrig förverkligats eller som ett led i konkurrensen om turisterna.

BAKGRUND

Trelleborg är en industri- och hamnstad belägen vid skånska Östersjökusten sydöst om Malmö. Den 31 januari 2006 fanns det 39 899 invånare i Trelleborgs kommun, varav närmare 25 000 i centralorten Trelleborg. Trelleborgs hamn är Sveriges tredje största med en intensiv färjetrafik till och från Tyskland. Hamnen är utgångspunkt för en mängd rederier, transport- och speditorsföretag. Geografiskt sett är Trelleborg en stad som ligger i södra Sveriges mest exploaterade odlingslandskap. Under det sena 1800-talet anlades ett antal större industrier, bland annat Trelleborgs gummifabrik och ett sockerbruk. Idag domineras staden av moderna företag, med tyngdpunkt på produktion och tillverkning. Staden har tidigare profilerat sig genom hamnen som ”porten till Europa”, med endast trettio minuter till Köpenhamn, eller fem timmar till Berlin. Med sju mil till tyska kusten utmärkte sig staden genom sitt *unika geografiska* läge. ”Porten till Europa” tycktes i första hand rikta sig mot människor som var på väg *bort-* och inte tvärtom som exempelvis ”Porten *till* Skandinavien”. Som om Trelleborg hoppade över sig själv för att understryka närheten till någonting annat, mer etablerat, större och attraktivare, ett annat Europa?

Under 1990-talet trappades tilltron till det som kallas upplevelseekonomin upp. Öresundsregionen präglades av visioner om att kunna erbjuda Nordeuropas mest kraftfulla upplevelsecentra (O`Dell 2002:30). Behovet av upplevelser kan vara sprungen ur en mättnadskänsla inför materiell konsumtion, eller för att traditionell sightseeing inte tillfredställer den moderna konsumentens behov av upplevelser. Tom O`Dell menar att upplevelser kan vara betydelsefulla när vi konstruerar våra identiteter, eller ombesörjer våra sociala relationer (O`Dell 2002:33). Samtidens turister förväntar sig upplevelser och detta skulle även Trelleborgs kommun komma att ta fasta på.

Fyndet i kvarteret Gröningen

År 1989 revs det gamla sockerbruket från 1889 (Jacobsson 1995:19). Det planerades att i stället uppföra nya attraktiva bostadshus i kvarteret Gröningen. Riksbyggen hade förvärvat kvarteret Gröningen av kommunen i syfte att under en femårsperiod uppföra hyreshusen (Raä 1999:5). I anslutning till de nya byggnaderna gjordes omfattande

markarbeten vilket innebar att fjorton arkeologiska underökningar genomfördes på en total yta av 16 000 m². I samband med markexploatering utförs alltid arkeologiska förundersökningar, som inte sällan leder till utgrävningar. Förundersökningar, såväl som utgrävningar finansieras av uppdragsgivaren, eller exploitören och därför måste förundersökningen alltid tas med i den preliminära budgeten. Efter förundersökningen visar det sig om delar behöver undersökas vidare, det vill säga eventuellt grävas ut. Detta sker alltid på exploitörens bekostnad.

Man visste sedan tidigare att delar av den medeltida stadskärnan legat i kvarteret. Utgrävningarna skulle ske parallellt med bygget, vilket är vanligt förekommande eftersom arkeologerna arbetar under exploitörens tidsbudget. Syftet med exploateringsarkeologi är att dokumentera boplatser eller anläggningar av olika slag, innan lämningarna förstörs av de moderna maskinerna. Dokumentationen tjänar sedan som underlag för skapandet av en bild, eller karta av exempelvis en stad, eller ett område under en specifik tidsperiod. Man förväntade sig att utgrävningen av kvarteret Gröningen, tillsammans med tidigare utgrävningar från intill liggande områden skulle ge ytterligare kunskap om den medeltida stadens ursprungliga form. Utgrävningen skulle dock visa sig bära på mer än man hade förväntat sig.

Utgrävningsrapporten i korthet

Under åren 1988-1991 undersöktes området av riksantikvarieämbetet UV syd i Lund. Området hade, till arkeologernas förtjusning och Riksbyggens förtret, bebotts av människor under avsevärt längre tid än vad man hittills förmodat. Man fann spår av mänsklig aktivitet från neolitisk stenålder till nyare tider¹. Totalt registrerades 2500 anläggningar² och 3700 olika fyndmaterial³ från olika tidsperioder (Raä 1999:154). Under stenåldern uppvisade materialet endast tillfällig verksamhet, medan området hade använts mer permanent under bronsålder. Under den äldre fasen av järnåldern tycktes det ha förekommit sparsam verksamhet men omfattningen utökades sakta för att under vendel- och äldre vikingatid nå sin topp. Mycket av keramiken man fann från denna tid visade sig vara av slaviskt ursprung och man utesluter inte heller att

---

¹ 1700- och 1800-tal.

² Härdar, hus, latriner, brunnar o.s.v.

³ keramik, ben, pärlor, glasskärvor o.s.v.

denna keramik kan ha tillverkats på området. Man tror att boplatsen upphörde under 900-talets tidigare fas för att uppodlas under en kortare period. Från 900-talets senare del, det vill säga vikingatid, upptäckte arkeologerna dessutom tydliga spår av en ringborg. Borgen skulle ha bestått av en palissadförstärkt jordvall, varit försedd med fyra väderstrecksorienterade portar (med viss förskjutning) samt ha varit omgiven av en vallgrav (Raä 1999:154). Man fann inga tecken på att det samexisterat någon bebyggelse vid, eller inuti borgen, som enligt arkeologerna spelat ut sin roll omkring år 1000 e. kr. Därefter kom borgen att förfalla och slutligen även att glömmas bort. Området kom sedan att bebyggas under medeltid och under 1200-talet etablerades staden Trelleborg.

Upptäckten av Borgen

Upptäckten av den vikingatida ringborgen upplevdes från arkeologiskt håll som en sensation. Stadens namn hade sedan länge förknippats med en medeltida borg men förhoppningarna att finna spåren efter denna hade aldrig tidigare infriats i samband med några utgrävningar⁴. Lämningarna efter det man förväntat sig skulle vara en medeltida borg, visade sig alltså nu vara av betydligt äldre datum. Man drog slutsatsen att detta var en så kallad *trelleborg*. I Danmark har man återfunnit ett antal ringborgar⁵ av typen trelleborgar från slutet av 900-talet (Näsman 2002:30). Dessa förknippas med Kung Harald Blåtands danska riksbildning och anses ha fungerat som försvarsanläggningar. Från arkeologiskt håll höjdes röster i syfte att få till stånd ett avbrott i det fortsatta bygget, vilket också kom att ske men delvis på grund av andra omständigheter.

En bit in på 1990-talet drabbades byggbranschen av lågkonjunktur vilket innebar att byggplanerna för kvarteret Gröningen kom att ändras. De arkeologer som varit delaktiga i utgrävningarna av borgen menade att borgen var en viktig källa till Skånes danska historia. Att utplåna spåren efter denna borg skulle innebära att man för all framtid skulle förstöra det enda bevis för en skånsk-dansk storhet. Detta fick inte ske

---

⁴ Under 1982-83 genomfördes undersökningar i kv. Kråkvinkeln. Man dokumenterade spåren efter vallgraven och borgvallens yttre gräns, dock utan att dra några slutsatser om en ringborg (Jfr Jacobsson 1995).

⁵ Ringborgarna Aggersborg, Trelleborg, Nonnebakken samt Fykat är samtliga byggda efter samma princip. De anses höra samman med Kung Harald Blåtand (ca 940- 985)(Jacobsson 1995:106).

(Riddersporre & Bingsgård 2002:11,12), uttryckte arkeologen Ulf Näsman under en föreläsning i Trelleborg. Intresset från allmänhetens sida upplevdes dock som svalt, sånär som på en mindre skara historiskt intresserade människor. Dessa bildade tillsammans med ett antal involverade arkeologer, bland annat Ulf Näsman, en intresseförening; *Föreningen Trelleborgen i Trelleborg*. Från detta håll menade man att bygget måste skjutas upp på framtiden eftersom fyndet ansågs historiskt värdefullt och borde visualiseras eller rekonstrueras. Föreningens syfte var och är fortfarande att:

”... verka för att vikingaborgen i Trelleborg bevaras och återuppbyggs på sin ursprungliga plats. Föreningen skall också verka för att sprida information och kunskap om borgen och dess historiska betydelse” (Runa 2005:22).

Trelleborgar

Borgen kom att kallas *Trelleborgen*, efter de snedställda ”treller” (bild 1) som utgör en del av borgens träkonstruktion. Trelleborgar karaktäriseras av en cirkelformad jordvall som till det yttre försetts med en träpalissad av ek, med trellar, samt fyra till antalet vädersträcksorienterade portar. Man känner till ca 45 skandinaviska ringborgar från olika tidsperioder. Före upptäckten av denna skånska borg var staden officiellt grundad under 1200-talet och därför blev nu stadens gamla historia föremål för omskrivning. De danska ringborgarna, eller trelleborgarna, har dendrokronologiskt⁶ daterats till åren omkring 980 e. Kr (Jacobsson 1995:45) av vilket man nu drog slutsatsen att denna borg var av samma ålder. Man hade alltså inte enbart funnit borgen som gav staden dess namn, utan även ett högst konkret bevis för att Skåne hade en plats i den forndanska historien. Omständigheterna beträffande detta är givetvis föremål för diskussion, men det är en helt annan historia.

---

⁶ Dendrokronologi är en metod som tillämpas inom bl.a. arkeologin där man med hjälp av årsringarna på bevarat trä kan kalibrera exempelvis C¹⁴ dateringar. Detta vill säga att om en C¹⁴ datering leder till att trämaterialiet är från 900-talet, kan dendrokronologiska frekvenser visa att borgen byggdes av trä som fällt under ett visst årtionde eller årtal, samt även under vilken årstid (Gräslund 1996).

Bild 1. Trelleborgen med "trelleorna" som utgör en karaktäristisk del av trelleborgarnas träkonstruktion. Foto: T.Widerberg ©

Vägen mot rekonstruktion

Föreningen *Trelleborgen i Trelleborg* kom nu att fungera som ett påtryckningsorgan gentemot olika myndigheter i Trelleborgs kommun. De eldsjälur som brann för upptäckten av borgen kunde nu agera "borgräddare" med föreningen i ryggen. Rekonstruktionen skulle bli några av stadens aktörers konkretisering av en vision. En vision är ett övertalningsredskap (Ek 2002:132) och rätt använd är den mycket effektiv. Visionerna ingick som en del av processerna med att förverkliga rekonstruktionen. Entusiasternas perspektiv hade stöd från vetenskapligt håll vilket innebar att visioner och tankar begåvades med vetenskaplig tyngd och kunde ta politisk ton. Detta vill säga att man formulerade problem utifrån den tidigare så "omoderna" historiebilden av Skåne. Man menade att Sverige tagit Skånes historia i anspråk och att Skånes samhörighet med Danmark på så vis fallit i glömska (Bingsgård & Riddersporre 2002:9 ff.). Vikingaborgen skulle begripliggöra alltsamman och framförallt utgöra en påminnelse om ett specifikt förgånget. Borgen skulle därför inte enbart räddas av sentimentala skäl, den spelade en betydelsefull historisk roll, som rätt använd också kunde bli en attraktion, menade föreningen.

Från kommunpolitiskt håll började man så småningom lyssna till vad en rekonstruktion kunde tänkas innebära, och man tillsatte en arbetsgrupp, eftersom marken ändå stod outnyttjad. Inledningsvis diskuterades möjligheterna att uppföra rekonstruktionen på ett område utanför staden, eftersom den ursprungliga platsen ansågs ligga för centralt och på sikt vara för värdefull. Naturskyddsföreningen emotsatte sig dock det föreslagna alternativet eftersom de ansåg att projektet på sikt kunde utgöra ett hot mot känsliga arter i området (Ref. till ”Trelleborgen”). Gruppen som tillsattes bestod av aktörer från kommunen, länsstyrelsen, riksantikvarieämbetet och Trelleborgs museum (Raä 1999), alla med olika intresseperspektiv. Under 1992 lades rapporten på ett förslag till rekonstruktion fram i kommunstyrelsen. En fjärdedel av borgen, med träpallisad, jordvall och den västra porten skulle rekonstrueras på sin ursprungliga plats. Man kopplade in arbetsmarknadsstyrelsen (ams), samt arbetsförmedlingen och lät uppföra rekonstruktionen under arbetsmarknadspolitiska former⁷. Marken återköptes av kommunen och under 1994-1995 uppfördes borgen samt en rekonstruktion av ett från utgrävningen välbevarat medeltidshus (Raä 1999:155).

Från vision till verklighet

Projektet att genomföra rekonstruktionen sammanföll inte enbart med byggkrasch, och arbetslöshet utan även med den Nya Ekonomin och nya sätt att tänka kring turism⁸. Man hade nu tagit fasta på att turister valde turistmål med rika natur- och kulturarv och för att locka turister. Dessutom skulle man erbjuda upplevelser. Idag präglas turistbroschyrer, resebilagor, reseannonser av löften om äkta och genuina upplevelser av sådant som stränder, spa-anläggningar, restauranger, golfbanor, städer, regioner och hela länder (O'Dell 2002:11). Men upplevelser är någonting människan skapar själv och vad turisten betalar för är snarare det materiella, eller plattformen, där upplevelsen äger rum- än för själva upplevelsen. Detta innebär att turisten förväntar sig någonting utöver det vanliga och däri ligger upplevelsemarkandens ekonomiska potential (jfr O'Dell 2002:13, 14). Platserna för upplevelser har en

---

⁷ Detta vill säga att staten helt eller delvis finansierar tidsbegränsade anställningar av personer kopplade till ams och arbetsförmedlingen.

⁸ Se även; Tom O'Dell (red.); Non stop! Turist i upplevelseindustrin 1999. Löfgren, Orvar 2001. Den nya ekonomin- en kulturhistoria. *Kulturella perspektiv*, 3:2

utstuderad image och profil och lämnas åt allt annat än slumpen. Detta innebar för Trelleborgs del att kommunen nu övergav kontinentalismen och dess gamla slogan; ”Porten till Europa” för den nya Öresundsregionens särart och ”Lite mer Trelleborg”. Därmed gick man från ”vägen bort” till ”stanna kvar”. När ekonomi och kultur sammansmälte i kulturarvsproduktion, upplevelsemarknad och regionalism utmärktes en kamp mellan minnet och glömskan om vad som var giltigt (Jönsson & Svensson 2005:15). Synen på vad som ansågs vara värdefullt hade förändrats. Det värdefulla fanns ju *här*, i stället för *där*. Den lokala hemmablindhetens tid var nu över. Man installerade ett kommunalt aktiebolag; Utvecklings AB, för att ge Trelleborg en ny profil och som skulle omförhandla vad som skulle göra Trelleborg lite mer attraktivt och unikt. Man riktade nu in sig mot kulturlandskapet, de uråldriga byarna, medeltidskyrkorna och bronsåldershögarna. Havet blev nu en plats med stränder att njuta vid, i stället för en farled till Tyskland. De gamla byarna, som sedan länge betraktats som underutvecklade och omoderna, blev attraktiva och ”genuint skånska”. Åkerbruket och odlingslandskapet som tidigare förknippats med bönder och gödsel blev nu ett levande kulturlandskap. Man lyfte därmed fram natur- och kulturarven samtidigt som man skapade Trelleborg som en plats för upplevelser.

Trelleborg invides 1995 och skulle bli stadens och Söderslätts största turistattraktion med hjälp av termer som ”kulturarv” och ”upplevelser”. Det arrangerades sommarfester, musikarrangemang, vikingaspel, utställningar och guide visningar (<http://sydsvenskan.se> 2002-11-09). Men intresset för borgen visade sig vara svalt och turisterna valde andra attraktioner framför borgen. Det blev alltså inte den turistmagnet som så många talat om och hoppats på. När besökssiffrorna för år 2002 redovisades till 30 000 personer ansågs detta styrka farhågorna om ett misslyckande. Man drog snabbt slutsatsen att borgen inte kunde locka turister i tillräckligt hög utsträckning för att finansiera sig själv.

PROBLEMFÖRMULERING

Trelleborg är en plats som är intressant eftersom den är ny. Min personliga erfarenhet av borgen var tidigare begränsad till en exkursion under hösten 2002 då jag läste arkeologi vid Lunds Universitet. Exkursionsledaren och arkeologen Bertil

Helgesson använde borgen som ett exempel på experimentell arkeologi men riktade även kritik mot den historia som borgen försetts med. Jag minns att jag tänkte, där vi alla satt på jordvallen, att borgen saknade någonting. Var detta allt? Detta var min personliga upplevelse av Trelleborgen som inte hade någonting med mina studier att göra. Jag blev nyfiken på denna märkliga byggnad. Efterhand kom jag att stöta på borgen i dagstidningar, via andra människors tal och jag bestämde mig för att skriva min D-uppsats om borgen utifrån vad som händer i upplevelsemarknadens kulturarvsproduktion. Borgen byggdes, invigdes men snart kom den att klassas som ett misslyckande. Var i bestod misslyckandet? Och är inte misslyckanden sociala konstruktioner? Kan ett misslyckande förvandlas till framgång? Vad var det som inte hände? Vad var det man ville skulle hända på Trelleborgen?

Borgen skulle svara för besökarnas behov av upplevelser och intresse av kulturarv. Hur ville man koppla upplevelser och kulturarv till Trelleborgen? Hur *hände* Trelleborgen i upplevelsemarknadens kulturarvs- och identitetsproduktion? Hur skapar man en plats för upplevelser och vad är det man i själva verket upplever?

Borgen präglades av olika intresseaktörers inflytande, ambitioner, visioner, och makt. Hur påverkade de borgens utveckling? Hur ville de att borgen skulle användas och förstås? Hur präglade de sociala relationerna platsen? Hur påverkade det politiska spelet mellan turistnäringen och kulturarvssektorn platsens olika former och uttryck? Hur upplevde människorna i staden borgen och dess omgivningar? Hur brukades borgen?

METOD OCH FORSKNINGSMATERIAL

Samtal

Uppsatsen om Trelleborgen präglas av olika människors röster om Trelleborgen *i talet om (bruket)*. Detta innebär vissa metodologiska problem eller möjligheter beroende på hur man väljer att se det. Att tala om en plats som man inte befinner sig på, skiljer sig från hur man talar om den plats man är på. Minnen och känslor som platsen framkallar kan ses som *ett* perspektiv, medan människors kunskap om platsen kan ses

som ett annat. Samtidigt kan de olika perspektiven kopplas samman genom att kunskapen om platsen kan vara ett resultat av en känsla för platsen. Känslan kan naturligtvis också vara en produkt av kunskap. De flesta av mina informanter hade på ett eller annat sätt anknytning till Trelleborgens och genom deras olika relationer till platsen kunde olika perspektiv belysas. Samtalen med mina informanter har skett på området i anslutning till själva borgen. Borgen fick på så sätt utgöra inspiration till samtalen, som varierat från allt mellan femton minuter till tre timmar. Under tiden som samtalen pågick har informanterna visat mig runt på området, berättat om händelser som ägt rum, om byggnadskonstruktioner, visioner, tankar och minnen. Jag valde bort att använda bandspelare, vilket annars är ett vanligt redskap för dokumentation, eftersom det promenerades och visades en hel del. Min tanke var att informanterna skulle visa mig och vägleda mig på området och att de själva fick berätta om platsen, utan att jag styrde dem i allt för hög grad. Jag antecknade stolpar, samt skrev ner alla mina reflektioner direkt efter att samtalen avslutats, samt fotograferade de objekt som vi samtalat kring. Samtalsramarna inbegrep teman som; vad händer här, turism och besökare, visioner, hot och pedagogik, känslor och ekonomi. Det hände också att människor som arbetade på borgen självmant sökte upp mig för att prata om borgen. I de fallen frågade de först om uppsatsen och om arkeologiska perspektiv, med viss antydning till skepsis. De flesta av dem som arbetade med och på borgen var arkeologer och tog för givet att jag var arkeologstudent. När jag bekant färg upplevde jag det som om de först drabbades av en stunds förvirring som snart ersattes av nyfikenhet och samtalslust. Jag samtalade även med ”besökare” när tillfälle gavs. Dessa spontana samtal fick en mer otvungen form än de ”inbokade”. Det tycktes finna ett behov av att få prata om Trelleborgens, vilket i sin tur blev en tacksam källa att ösa ur.

Observationer

Deltagande observationer är någonting som alla människor ägnar sig åt dagligen. När vi iakttar människorna i vår omgivning, analyserar och tänker vi kring deras beteenden, utseenden, rörelser och så vidare. Inom etnologin är deltagande observation en vetenskaplig metod, vilket ställer helt andra krav (Öhlander 1999:73) på observatören. När etnologen bestämmer sig för att utföra observationer, måste en uppsjö av metodologiska problem tas med i beräkningarna. Skall man delta i

eventuella aktiviteter, eller hålla sig i bakgrunden? Skall man ingripa om någonting oförutsett händer och på så vis påverka händelseförloppen? Skall man synas, eller inte? Om man inte skall synas, hur gör man då sig osynlig? Genom att smälta in och interagera, eller skall man helt enkelt gömma sig? Observationer är ständigt föremål för kritiska diskussioner, eftersom de av naturliga skäl kräver forskarens närvaro. Tillämpandet av observationer innebär därför att materialet i stor utsträckning präglas av forskaren, vilket kan ses som en öm tå eftersom observationerna resulterar i forskarens berättelse och dennes perspektiv kring det studerade. Observationer innebär också att de som studeras ofta är medvetna om att de är studerade, vilket i olika utsträckning anses påverka observationen.

Att förmedla observationer

Reflexivitet står för ett kritiskt, granskande förhållningssätt till den vetenskapliga forskningsprocessen och forskarens roll i denna (Gemzöe 2004:15). All forskning är präglad av samtiden och dess utsiktspunkter och forskaren bör vara medveten om detta, vilket dock inte bör förväxlas med illusionen om att den färdiga texten skulle vara ”färdigreflekterad”. Forskaren präglar sitt arbete och kan därmed aldrig frikopplas från sitt material, eller sin text. Detta är intressant ur ett metodologiskt perspektiv. Hur kan etnologen observera strukturer och processer i en främmande miljö, när objektivitet inte längre betraktas som möjlig, eller ens eftersträvansvärd? Det antropologiska utifrånperspektivet som tillämpas i observationer är enligt antropologen Michael Jackson bristfälligt. Utifrånperspektivet upptäcker tillvaron med en främlings ögon, och distanserar observatören från den tillvaro som studeras (Jackson 2005:31), vilket riskerar att resultera i framhävande av observatörens föreställning om ett objektivt synsätt. Observatören måste därför på ett eller annat sätt inkludera sig själv i sin observation genom att även lyfta fram sin egen upplevelse av ”det andra”. Det som utifrån ser ut att vara en lek, kan inifrån upplevas som exempelvis en övning i vikingatida brottning. Att beskriva händelsen som en lek, blir således ett resultat av forskarens iakttagelse, snarare än den verklighetsbeskrivning som de studerade skulle återge. Förståelsen av det betraktade kan därför inte alltid uppnås via reflektion, utan måste kommuniceras, menar Jackson (2005:31). Ambitionen med texten bör därför inte vara att producera en allmängiltig sanning, utan bör ses som en dialog mellan författaren och den som läser.

Material om Trelleborgen

För att kunna skapa överblick över Trelleborgens biografi har jag använt mig av tidningsartiklar, marknadsföringsmaterial från Trelleborgs turistbyrå och Trelleborgs museum samt Internet, föreningstidningar och informationsmaterial. Det finns två böcker som beskriver Trelleborgen, från vilka jag har hämtat en del material. Den första, *Trelleborgen* är utgiven av *Föreningen Trelleborgen i Trelleborg* och den andra, *Trelleborgen, en av Kung Harald Blåtands danska ringborgar* är utgiven av Trelleborgs kommun. Dessa två volymer präglas av inifrånperspektiv, då författarna på ett eller annat sätt medverkat till att borgen blev en rekonstruktion, som arkeologer, kommunpolitiker eller arkitekter. Vidare har jag även granskat riksantikvarieämbetet UV syd i Lunds utgrävningsrapport av kvarteret Gröningen.

PERSPEKTIV

Att distansera sig från sin vardag och upptäcka den med en främlings ögon- är etnologens konst. Under de första dagarna i fältarbetsfasen upplevde jag mig själv vara främmande inför den miljö jag studerade. Livet och händelserna kring borgen utspelade sig för det mesta i en vardag utan någon större dramatik. Men jag läste nyfiket alla skyltar, betraktade detaljer såsom klotter på papperskorgar och antecknade jag minutiöst varje form och rörelse på området. Fältanteckningarna från dessa dagar är mycket detaljrika. Men efter några dagar, närmare bestämt på den tredje dagen fann jag mig inte längre i en främmande miljö. Jag hade etablerat en slags bekantskap med mitt studieobjekt som nu hade förvandlats till min arbetsplats från vilken jag utgick i mitt agerande och tänkande. Borgen som först hade varit en del av Trelleborg, eller en del av vad som helst som jag inte var inblandad i, kom successivt att bli en del av det jag gjorde och på ett naturligt sätt även en del av min vardag.

Livet och händelserna kring borgen stod i centrum för hela fältarbetet. Borgen som blivit min plattform, ett filter ur vilket jag betraktade människor och händelser, rörelser och former, var inte enbart min plattform utan många andras.

Kirsti Mathiesen Hjelmdahl har studerat *temaparken* ur ett fenomenologiskt perspektiv. Detta är inte enbart ett perspektiv utan är lika mycket en metod. Därmed blir sättet att betrakta även ett tillvägagångssätt. I relationen *människa, plats och ting* ses omgivningen som en plattform för människan. Med platsen som utgångspunkt formar vi vårt sätt att förstå oss själva (Jackson 2005:17). Detta innebär mindre fokus på det traditionella synsättet vad saker och ting *är*- för det mer rörliga perspektivet hur saker och ting *händer*. I temaparken blir sagor till verklighet, de materialiseras och upplevs av besökare. Kirsti Mathiesen Hjelmdahl har koncentrerat sig på hur sagorna blir verklighet genom att personligen uppleva temaparken. Mumintrollen i finska Muminparken iscensätter sagans värld och barnen kan interagera med och påverka händelseförloppen. Mathiesen Hjelmdahl menar att detta inte kan studeras ”utifrån” utan måste upplevas genom delaktighet och hänvisar till Antropologen Michael Jackson ”fenomenologi är det vetenskapliga studiet av upplevelser” (Mathiesen Hjelmdahl 2003:134). För att förstå en miljö eller en plats, måste den alltså upplevas. Alla uppfattningar och tolkningar förutsätter lokalisering. Detta innebär att vi inte bara påverkar en plats, utan även påverkas av den. Men upplevelser är både individuella och kollektiva. Man kan dela en upplevelse med andra, samtidigt som upplevelsen är en personlig och därmed subjektiv erfarenhet. När forskaren upplever exempelvis Muminparken, skiljer sig dennes upplevelse från barnets upplevelse av parken och många tolkningsaspekter måste vägas in i förståelsen av det betraktade. På ett teoretiskt plan borde deltagandet, eller upplevelsen av en aktivitet för sin forsknings skull, vara separerad från en upplevelse för nöjes skull. När forskaren vill uppleva temaparken vill han eller hon dels göra det som forskare, men även i viss mån som barnet. Här är det lätt att föreställa sig att barnets upplevelse av händelsen som mer naturlig och äkta. Forskarens möte med ett livs levande Mumintroll kan förvisso inte jämföras med barnets möte och upplevelse med detsamma. Forskaren måste därför återge barnets uttryck och sin egen förståelse av mötet, eller situationen snarare än att försöka beskriva barnets subjektiva upplevelse. För att förmedla händelseförlopp och uttryck återger därför Mathiesen Hjelmdahl sina intryck av det betraktade i kombination med den egna upplevelsen vilket ger intrycket av en serie händelser *som de var samt hur de kan förstås*.

TRELLEBORGEN I TRELLEBORG

Det var snö och kallt när jag närmade mig borgen till fots längs väg 108, eller Bryggaregatan som den heter när den löper genom Trelleborg. Jag förväntade mig en slags övergång från modernt till vikingatida, som en sluss, där verkligheten skulle transformeras eller förskjutas på något vis. Men plötsligt var den bara där- Trelleborgen. Mitt i staden, precis intill den trafikerade huvudleden och i omedelbar kontrast till vad man kunde ha förväntat sig av en vikingatida anläggning. Detta var alltså borgen, eller rättare sagt en fjärdedel av det som den skulle föreställa. Från trottoaren promenerade jag fram till en informationsskylt. Det kändes som om det var rätt att läsa den, att det var så man skulle göra. Jag minns att jag läste den, men inte vad det stod. Skylten var placerad vid borgens gavel (bild 2), där tar borgen slut- eller kanske har sin början. En ringborg har väl egentligen ingen början och inget slut? En fjärdedels borg slutar och börjar hur som helst alltid någonstans. Resten av borgen är borta, precis som denna del var fram tills för drygt tio år sedan. Från Bryggaregatan fann man borgen från det som föreställde ”insidan”. Ett gult medeltidshus med halmtak och korsvirke utgjorde den enda bebyggelsen inuti själva borgen (Bild 3). Högst upp på jordvallen såg man skottgluggar, eller kreneleringstorn som dessa egentligen heter, samt ett porthus. Medeltidshuset var stängt och det var tomt och öde, men i snön såg man tydliga spår efter barn som åkt pulka nedför jordvallen (bild 4). På utsidan av borgen framträdde palissaden med de karaktäristiska trellerna av ek. Mellan jordvallen och ”trellerna” hade ansenliga mängder skräp hopat sig; godispåsar, tomma ölburkar, plastpåsar och cigarettfimpar. Från utsidan gav borgen näring åt fantasi. De kringliggande bostadshusen, de förbipasserande bilarna och den moderna staden tycktes försvinna för ett ögonblick, men inte längre än så. Kontrasten mellan borgen och den moderna staden var påtaglig (bild 5a-d) och uppmanade till någon slags reflexion eller kanske ett ställningstagande? Av all bebyggelse i området var borgen trots allt yngst, men den skulle föreställa äldst.

Bild 2. Borgens gavel från Bryggaregatan. Foto: T.Widerberg ©

Bild 3. Borgen från insidan med medeltidshus. Till höger om Medeltidshuset syns borgens andra gavel, samt porthuset. Foto: T.Widerberg ©

Bild 4a-d. Var det synd och skam, eller var det charmigt att borgen låg intill en av stadens mest trafikerade gator, bland mer eller mindre nybyggda bostadshus och företag? Foto: T.Widerberg ©

Informationsskyltar

Kirsti Mathiesen Hjelmdahl har forskat kring hur temaparken ”händer”. Temaparkens funktionalitet går ut på att den används som en språngbräda för fantasin, där hela familjen kan dela spännande upplevelser tillsammans (Mathisen Hjelmdahl 2003:133). Detta innebär att störande element från omgivningarna, såsom cykelställ, papperskorgar eller en trafikerad gata kan göra upplevelserna av temaparken sårbara. Detta måste således kompenseras med hjälp av distraherande information och tankeredskap. Den moderna staden distraherade så sant, men det fanns informationsskyltar (bild 6) som kunde fånga upp tappad uppmärksamhet. På området kring Trelleborgen fanns ett artificiellt vattenfall som ringlade ner i en grumlig damm. Det lilla vattenarrangemanget skulle enligt informationsskyltarna symbolisera det forna vattenlandskapet och hjälpa besökaren att föreställa sig det som en gång varit en lagun och gärna även några sjösatta vikingabåtar (bild 7).

Bild 6. Informationsskylt. Foto: T.Widerberg ©

Bild 7. Foto: T. Widerberg ©

Informationsskyltarna berättade om arkeologiska utgrävningar av området, om vissa byggnadsdetaljer eller om tiden då Harald Blåtand skulle ha haft inflytande över området. Men det var svårt att erhålla en slags ”sluten” upplevelse av den vikingatida miljön, eftersom Trelleborgen på ett eller annat sätt inkluderade den kringliggande staden, den som jag fick känslan av att jag skulle bortse ifrån.

I porthuset fanns det två ganska små skyltar. Inga bilder, bara löpande text. Skyltarna gav ett intryck av vetenskapligt allvar när de berättade vad arkeologerna hittat, kommit fram till, eller gissat sig till.

”Kanske har det funnits ett fällgaller i Trelleborgen...”.

I porthuset fanns ett fällgaller i avenbok, berättade den ena skylten. Fällgallret gick nästan inte att se, eftersom det var uppfällt och till det mesta dolt uppe i portgångens tak. Det hade dessutom varit opraktiskt att ha det nedfällt, eftersom det skulle blockera passagen genom den enda porten genom borgen (bild 8).

Bild 8. Portgången. Informationsskylten till höger berättar om det fällgaller som antyds i taket. Foto: T.Widerberg ©

Skylten berättade att fällgalleret var massivt och hade ett snidat träkors eftersom Kristendomen hade börjat göra sig gällande under 900-talet. På baksidan skulle det tydligen vara järnskott. Jag försökte kika upp i taket för att se fällgalleret, men det var svårt. Varför hade man inte en bild av fällgalleret på informationsskylten? Detta fällgaller var ingen rekonstruktion, utan ett antagande. Arkeologerna tycktes inte veta om det verkligen funnits ett fällgaller eftersom det inte framkommit vid utgrävningarna. Skyltar är ett resurssnålt alternativ, då de inte kräver vare sig teknik eller levande människor. Men på Trelleborgen fanns även ett modernt tekniskt alternativ, eller komplement till skyltarnas textrader. Via mobiltelefonen kunde man ringa ”instant phone guide”⁹. Jag ringde upp ett telefonnummer samt en för platsen specifik kod från min mobiltelefon. I telefonen hördes en inspelad skånsk mansröst som snart visade sig vara en virtuell guide. Guidningen varade i tre minuter. Under detta blygsamma tidsintervall förväntades man hinna med att föreställa sig laguner, skepp, vikingar och landskap från en mängd olika vädersträck samt få kläm på Harald Blåtand och den oroliga vikingatiden. Samtalet avslutades med uppmaningen; ”Sug in atmosfären och upplev”! Jag undrade naivt för ett ögonblick hur detta skulle gå till. Vad skulle upplevas?

Borgområdet

Parken runt borgen bestod i övrigt av snötäckt gräsmatta, två runstenar (kopior), en del planteringar, träd av skiftande åldrar, en amfiteater med plats för ett par hundra åskådare, samt en vikingagård under uppbyggnad. I anslutning till borgens norra del stod några av de hus från 1990-talet som hann bli färdigställda innan bygget stoppades. Husens balkonger vätte ut mot borgen och amfiteatern i betong och kullersten. Från åskådarplatserna på amfiteatern (och även från hyreshusets balkonger) fungerade träpalissaden som en utmärkt kuliss. Ett trettiotal meter från amfiteatern, bakom en träinhägnad pågick bygget av vikingagården (bild 9). Denna del var ännu inte öppen för allmänheten.

*Bild 9. Bakom träinhägnaden pågick bygget av den nya vikingagården. I bakgrunden reser sig de hus som färdigställdes innan bygget av kvarteret gröningen stoppades.
Foto: T. Widerberg ©*

Att promenera omkring på den snötäckta marken innebar ett risktagande. Här och där märktes nämligen människors ovilja att plocka upp efter sina hundar. Det slog mig också att det inte heller fanns någonstans att slå sig ner. Inga bänkar. Kanske berodde detta på årstiden?

---

⁹ +46 (0) 771-27 27 00 (kod till Trelleborgen: 1157)

Bild 10. Kopia av runsten. I bakgrunden skymtar den moderna staden och "Bil Larsson". Foto: T.Widerberg ©

Gångstigarna var två till antalet, varav den ena löpte från Bryggaregatan, förbi medeltidshuset, genom porthuset och tvärs genom parken mot den moderna staden (se bilaga) och "Bil Larsson" som gav intrycket av att sälja japanska bilar (bild 10). Den andra gångstigen följde längs borgens yttre palissad. Ingenstans gick det att undvika den moderna staden, ur alla perspektiv utom rakt ner i marken- eller upp i skyn, märktes den. Trelleborgen var både segregerad och integrerad i förhållande till staden.

Vikingagården

Jag fick besöka vikingagården under pågående uppbyggnad, tillsammans med en kvinna som arbetade på Trelleborgen. Den nya vikingagården skulle egentligen ha färdigställts under 2005, men bygget hade av olika anledningar försenats. Innanför staketet arbetades det för fullt. Skottkärror, moderna verktyg, brädor och presenningar syntes här och var (Bild 11).

Bild 11. Vikingagården under uppbyggnad i februari 2006. Foto: T.Widerberg ©

Vid besöken under våren 2006, fanns ett långhus (bild 12), några grophus samt en anläggning som några gymnasieelever byggt. Kvinnan från museet berättade att ungdomarna hade kontaktat museet och förklarat att de inte var särskilt intresserade av att skriva, vilket annars är formen för gymnasieskolans projektarbeten. I samråd med sin mentor hade de fått tillåtelse att fråga museet om de istället fick skapa en historisk byggnad med anknytning till Trelleborgens. Sagt och gjort, det blev ett slags grophus på vikingagården. Förutom de olika typerna av hus fanns även ett markskjul, en smedja, en brunn och en liten odlingsplats. På vikingagården skulle andra villkor råda än på själva borgen. För det första var borgen en öppen och för allmänheten tillgänglig plats. Vikingagården skulle inte komma att vara öppen för allmänheten såvida man inte passerade någon form av entré. Borgen var en rekonstruktion¹⁰ och inbegrep även ett medeltidshus. Vikingagården var inte någon rekonstruktion utan ett friare bygge som inte skulle göra anspråk på att vara historiskt korrekt även om detta eftersträvades. I långhuset fanns därför ett ”hemligt”, modernt kök som framöver skulle underlätta för personalen vid olika pedagogiska aktiviteter. Detta skulle dock vara väl dolt bakom en ”vikingatida” vägg.

---

¹⁰ En rekonstruktion innebär att man ”återskapar någonting i sin ursprungliga form”(www.ne.se). I Trelleborgens fall var dock detta omöjligt, eftersom man inte visste exakt hur borgen sett ut under 980-talet. Hur rekonstruktionen ser ut i förhållande till sanningen är ovisst. Dess trovärdighet bärs därför upp av arkeologiska fakta och antaganden.

Bild 12. Långhuset på vikingagården. Foto: T. Widerberg ©

På vikingagården skulle det, som namnet antydde, komma att vara strikt (ja, nästan) vikingatid. Platsen var tänkt att främst fungera som plattform för museets pedagogiska verksamhet, men även som ett upplevelserum för turister. Personalen som arbetade med olika projekt på gården talade om valutaväxling. Detta skulle gå ut på att den som besökte vikingagården i framtiden kunde köpa vikingatida valuta, som sedan skulle kunna omsättas i olika varor, tjänster eller prova-på-aktiviteter inne på gården. Tanken var att det skulle vara lite tråkigare att handskas med vanlig valuta och lite roligare att klippa i vikingatida silvermynt när priserna skulle sättas till exempelvis ett ”halvt silvermynt”. Om silvermynten sedan inte omsattes skulle besökaren antingen kunna behålla dem som ett minne, eller växla tillbaka dem.

Det fanns bland personalen förhoppningar om att få hålla höns inne på gården. Tidigare hade man gjort försök att ha djur vid borgen, men några av djuren hade sent en natt dödats, vilket innebar att resten av djuren hade flyttats. Man hade tidigare också rekonstruerat ett öppet grophus vid borgen, men smygrökande ungdomar hade utsatt sig själva, huset och borgen för brandrisk, vilket bidrog till att grophuset så småningom revs. Den inhägnade vikingagården hade blivit en ny väg till

konkretisering av de visioner som gick ut på att levandegöra området, utan att verksamheten skulle störas eller förstöras.

Utanför långhuset på vikingagården stod en nästan två meter hög faluröd trägubbe. Kvinnan från museet sa att hon tyckte den såg afrikansk ut, eftersom man placerat snäckor i ögonen på den. Hon frågade mig vad jag tyckte och vi var överens om att den påminde om ”skallarna från Jeriko”¹¹. Hon var märkbart irriterad över att någon lagt dyrbar tid och tagit sig allt för stor konstnärlig frihet i skapandet av denna trägubbe, när det fanns andra, mycket viktigare saker att göra. På vikingagården skulle det *bara* vara vikingatid. Hon visade mig det hemliga köket och det lyste fullkomligen om henne. ”Tänk dig, rinnande vatten!” Under tidigare säsonger hade hon bakat tillsammans med skolbarnen, över öppen eld, med vikingatida redskap och material. Det hade inte varit helt oproblemiskt med den vattentekniska delen, med disk och handtvättning. Framöver skulle det inte vara några problem.

Medeltidshuset

Medeltidshuset hade under tidigare säsonger fungerat som café och souvenirshop. Ett stort fönster mot Bryggaregatan gav insyn från utsidan och löste ljusfrågan inne i det annars ganska så mörka huset (bild 13a-b). I fönstret hade man placerat en stor vagn, samt några gamla redskap i trä. I souvenirshopen brukade sådant som kopior av arkeologiska artefakter, böcker, pennor, nyckelringar, hantverk, vykort och träsvärd till barn säljas. Det fanns prylar i alla prisklasser och för alla åldrar. En del av den pedagogiska verksamheten för barn brukade förr bedrivas i medeltidshuset. Vid ett tillfälle hade det också arrangerats barnkalas där. Barnen hade iförda små pappersvikingahjälmor grillat korv över en öppen eld. Fram till säsongen 2005 hade huset haft en central betydelse för borgen, eftersom det mesta hade utgått därifrån. Besökarna kunde då dricka en kopp automatkaffe, shoppa, beställa guide turer, ställa frågor till arkeologerna, eller bara sitta ner en stund. Den nya vikingagården skulle tillsammans med ett nytt entréhus, komma att ersätta medeltidshusets tidigare funktioner. Därmed hade medeltidshuset spelat ut sin roll.

---

¹¹ Vid utgrävningarna i Jeriko på 1950-talet, fann man kranier som avskilts från kropparna, och modellerats i gips. I ögonhålorna hade man sedan placerat kaurisnäckor (7300-6300 f.kr)

Bild 13a-b. Medeltidshusets gavel med fönster ut mot Bryggaregatan. Foto: T. Widerberg©

MOTGÅNGAR OCH KONFLIKTER

Ruttnande treller

När ett kulturarv bryts ner eller förstörs, sätts ofta starka räddningsåtgärder in. Ingenting av kulturarvet får förspillas av ovarsamhet och att kulturarv skall räddas råder det inget tvivel om. Men när Trelleborgen började ruttna redan efter något år upplevdes detta i det närmaste som pinsamt. Varför borgen ruttnat och hur detta skulle åtgärdas tog några år att komma fram till, men de försvagade delarna byttes så småningom ut. Eftersom borgen varken var ålderdomlig, eller historisk räknade man inte från museets håll med att kulturminneslagen¹² skulle skydda den, vilket i praktiken innebar rädsla för att den i en annan tid skulle bytas ut mot någonting mer passande. Kulturarven hänvisar till historien, den historia som skrivs av samtiden, vars bekymmer är att den förnyas sig själv och därmed också förändrar synen på det förgångna och på vad som anses utgöra kulturarv. Misslyckanden kan sedda med samtidens blick förvandlas till framgångar precis som samtidens framgångar kan ses som misslyckanden i framtiden. Kunde en rekonstruktion som Trelleborgen visa sig vara en värdelös 1990-talskuliss om ett antal år, snarare än ett kulturarv?

---

¹² Ur Kulturminneslagens 3 kap om byggnadsminneslagen; ”Det grundläggande kravet är att byggnaden skall vara synnerligen märklig”. Begreppet ”gången tid” från 1920 års kulturminneslag har tagits bort, eftersom det ger sken av att syfta till enbart historiska byggnader. Skyddet av byggnaden eller anläggningen bör ”användas för att bevara ett ur riksperspektivet representativt byggnadsbestånd som allsidigt speglar hela vår historia och samhällsutveckling” (ur kulturminneslagen SFS 1988:950 3 kap)

Vandalism

Trelleborgen utsattes för vandalism och nedskräpning. Utpekade vandaler var rastlösa ungdomar som inte längre ansågs välkomna till Trelleborgen. Ungdomarna använde kanske Trelleborgen som ett substitut för en ”egen” plats? De intog Trelleborgen på kvällarna när den var folktom och ägnade sig åt pubertal rastlöshet, vilket innebar sådant som smygrökning till urineri i porthuset. Hur skulle man lösa problemen med förstörelsen?

Föreningen och ryktet

Den förening som hade verkat för att borgen skulle bli verklighet, hade intagit en allt mer passiv hållning i takt med att medlemstalen sjönk. Deras syfte hade uppfyllts genom att borgen konkretiserats och de upplevde inte längre att de fyllde någon funktion. Borgen kom att få dåligt rykte, betraktades som ett skämt som ingen ville stå för och många ansåg att den borde jämnas med marken. Skattebetalare och finansiärer blev allt mer skeptiska och kontroverserna kring borgen hårdbevakades av media, som inte sällan framställde den ofördelaktigt.

Föreningen bestämde sig så småningom att fortsättningsvis ägna sig åt att bevaka borgens utveckling. Detta innebar att de ville se till att den även i fortsättningen skulle bevaras och att planer på eventuella förändringar av borgen kunde kopplas till arkeologiska belägg. Föreningen värnade alltså om borgens autenticitet.

Kontroverserna runt Besökssiffrorna

När Trelleborgs museum för 2005 redovisade 47 000 besökare ansåg personer i kommunstyrelsen att siffrorna var kraftigt överdrivna och reservationer¹³ från tre ledamöter lämnades in.

”Siffran 47 000 besökare är helt orealistisk, framförallt då man från kulturförvaltningens sida inte kunnat styrka hur man kommit fram till detta besökstal, därför ska siffran inte ingå i årsredovisningen. Vid tidigare förfrågningar i nämnden,

---

¹³ Det vill säga att tre ledamöter skriftligen officiellt tog avstånd från de redovisade siffrorna.

om hur dessa höga besökssiffror kommit till, har svaren varit undvikande och på inget sätt klargörande. Så länge ingen adekvat mätning av besökare existerar, ska antal besök inte anges i årsredovisningen” (utdrag ur kulturnämndens årsredovisning 2005)

Somliga menade att siffrorna lagts fram i syfte att legitimera fortsatta investeringar, vilket kan ses som ett resultat av en förändring i de förväntningar som man fäst vid Trelleborgens. Inledningsvis hade man sannolikt överskattat Trelleborgens potential och när realiteten var ett faktum riktades misstro mot de representanter från museet som kommit fram till siffrorna. Sett över åren 1995-2005 uppvisar dock besöksstatistiken ingen större variation. Först kom siffrorna att representera besvikelse för att sedan kallas överdrifter. Siffrorna borde inte vara intressanta eftersom de egentligen inte säger så mycket om borgen. Men de användes årligen som ett redskap för ifrågasättandet av borgens verksamhet, vilket kanske säger oss någonting om synen på borgen, om ett visst motstånd, skepsis och om ett politiskt spel. Diskussionen om besökstalen återkom lika traditionsenligt varje år i samband med att siffrorna presenterats. Lika traditionsenligt bevakades diskussionerna kring besökstalen av media, som tycktes söka efter det slutgiltiga misslyckandet. Alla inblandade i Trelleborgens utveckling och varande ville att Trelleborgens skulle besökas och användas. Borgen kunde inte generera någonting av värde utan besökare. Men vad var det man ville att borgen skulle generera? Och vilka var egentligen besökare? Diskussionerna kretsade kring hur besökare skulle definieras. Var dagisbarnen som åkte pulka nerför jordvallen om vintern besökare? Var ungdomarna som ”hängde” där på kvällarna besökare? Var människorna som dagligen passerade genom området via gångstigen besökare? Det ironiserades huruvida människorna som reste i flygplanen ovanför kunde klassas som besökare

(<http://www.trelleborgsallehanda.se/apps/pbcs.dll/article?AID=/20060307/TYCKTTANKT/103070794&SearchID=73269058146725> 2006-03-07). Representanter från museet och föreningen skakade utträkat på huvudet och menade att det inte var viktigt hur många som besökte borgen, utan viktigt var *hur* den användes. Men *hur* användes Trelleborgens?

Museets perspektiv

”Borgen kan ses som ett misslyckande om man ser till ekonomi- här finns ju ingenting att tjäna pengar på.” (Representant från museet)

Från museets håll ansåg man inte att borgens framgångar kunde mätas i pengar, eller besökssiffror. De som rastade sina hundar var ett exempel på människor som ansågs viktiga för borgen, eftersom museet ansåg att de *använde* borgen.

”Besökssiffrorna säger väl ingenting, de betyder ingenting för oss.”

Man menade att besökssiffrorna hade fått allt för stort fokus, inte minst i media, men att de egentligen inte spelade någon roll. Den huvudsakliga verksamheten var den pedagogiska, men den syntes dessvärre inte utåt. Museet ansåg att den publika¹⁴ verksamheten skedde för sällan och att det vore bättre om kommunen kunde satsa på mindre arrangemang dagligvis, än en storslagen ”stormning” av borgen vid ett enda tillfälle under säsongen. Borgen skulle tillhöra staden och dess människor, menade man. Vad gjordes för att skapa sådan tillhörighet?

Att inte sälja sig

Ett samarbete mellan det kommunala Utvecklings AB och museet var tänkt att gynna borgens utveckling. Utvecklings AB hade bland annat ersatt den tidigare turistchefen, en post som inte längre existerade. Utvecklings AB verkade som näringslivsutvecklare i kommunen. Bolagsstyrelsen bestod av kommunpolitiker, vilket skulle föra näringslivet och kommunens intressen närmare varandra (www.trelleborg.se 2006-04-03). Utvecklings AB ville framförallt se turister på Trelleborgen och hade konkreta förslag på hur detta skulle ske. Även museet ville att turister skulle välja att besöka borgen, men inte på bekostnad av deras pedagogiska verksamhet.

---

¹⁴Arjun Appadurai och Carol Breckenridge kallar de symboler och utövanden som visas upp i offentligheten ”public culture” (Klein 1997:15). Publik verksamhet i detta fall syftar till extrovert verksamhet, som är inbjudande, synlig och därmed effektiv.

”Vi behöver turisterna, men man vill ju inte sälja sig...”

Museet ville att personalen på borgen skulle arbeta seriöst samt ha akademisk utbildning inom arkeologi eller motsvarande, medan Utvecklings AB ansåg det fullgott med sommarlovslediga gymnasieelever, som kunde klä ut sig till vikingar och lära sig de guidade visningarna utantill. En arkeolog som utförde samma arbetsuppgifter skulle kosta betydligt mer, men förvaltade betydligt större kunskaper, hävdade museet. Från museets håll var det viktigt att frågor kunde besvaras så att borgens vetenskaplighet inte hotades av okunskap. Att de flesta anställda i nuläget var arkeologer handlade inte bara om kunskapsnivå, utan gav även anläggningen en mer autentisk, seriös och pedagogisk image, menade man från museets håll. Utvecklings AB föreslog också att borgen skulle byta namn för att det inte skulle behöva råda några tvivel över vad borgen var för något. De ansåg att ordet *viking* borde ingå. Men museet menade att ett namnbyte skulle vara det sista borgen behövde och oroade sig över vad ett namn av sådant slag kunde innebära. De upplevde att det man hittills hade uppnått skulle raderas och att platsen skulle förvandlas till en kuliss för turister och att de lika gärna kunde börja sälja ”älgskyltar” eller vikingahjälmarna med horn¹⁵.

VISIONER OCH PLANER FÖR TRELLEBORGEN

Misslyckandestämpeln visade sig vara svår att tvätta bort och borgen hade fått en allt annat än flygande start. Politiskt sett uttrycks ofta kulturarv som någonting självklart, definierat och överenskommet (jfr Gustafsson 2002:22), men vad som är att klassa som kulturarv är kulturellt betingat. Innan Trelleborg återuppbyggdes, stod det inte klart huruvida lämningarna efter borgen var att klassa som kulturarv eller inte. För arkeologernas del var detta ett kulturarv, medan allmänheten ställde sig mer avvaktade. Man kunde ha gett upp Trelleborg, men de som hoppades på borgen och som tyckte om den, vägrade att låta den stå och förfalla. Den tidigare museichefen i Trelleborg presenterade långsiktiga planer för borgen inför kommunstyrelsen. I dessa planer ingick inhägnader, entréavgifter, vikingamuseum och den vikingagård som man nu hade påbörjat (www.trelleborgsallehanda.se/ 2001-01-13). I dessa visioner hade även ett staket som på sikt skulle göra borgen insynsskyddad ingått. En

---

¹⁵ Detta är en detalj ur den nationalromantiska bilden av vikingen. Det finns dock inga vetenskapliga belegg för att vikingar skulle ha haft hornprydda hjälmar, vilket lett till att man inte förser hjälmar med horn i seriösa, eller vetenskapliga framställningar av vikingar.

del av staketet hade redan uppförts, trots protester från föreningen som menade att det inte gick att vetenskapligt belägga att det skulle ha funnits ett staket runt borgen under 980-talet. Men ifrågasättandet av bygglovets fick inget gehör. Dessutom hade bygglovsärendet redan avslutats innan föreningen reagerade. Museichefens planer aktualiserades i och med planerna inför stadens 750-årsfirande år 2007. Staden omnämns för första gången i de skriftliga källorna år 1257 ([www.trelleborgsallehanda 2005-05-04](http://www.trelleborgsallehanda.se/2005-05-04)), vilket av tradition anses utgöra stadens ”år noll”. Detta upplevdes av många som märkligt med tanke på att upptäckten av borgen hade förändrat stadens ålder från 750 till *minst* 750 år.

BRUKET AV TRELLEBORGEN

En gravhög behöver inte legitimeras där den vilar ute i kulturlandskapet, eftersom den är skyddad av kulturminneslagen och därmed av staten. Längs motorvägen mellan Trelleborg och Malmö kunde man från bussen räkna upp till tjugo gravhögar och ett mindre antal gravar från yngre stenålder. Generationer av bönder har plogat runt gravarnas kanter under tusentals år. En och annan har väl hamnat under plogen eller förstörts på annat vis, men de återstående upplevs som en naturlig del av landskapsbilden utan att avkräva vare sig reflektion, upplevelser eller besökare. Trelleborgens däremot krävde allt detta eftersom den inte existerade på samma villkor som ett autentiskt fornminne. Den måste utvärderas, den måste kalkyleras, den måste rättfärdigas, men framförallt måste den användas. Ingen har något funktionellt behov av en gravhög, men den kommer alltid att skyddas. Det enda skydd borgen stod under var *behovet* och därmed bruket av den.

Föreningen Trelleborg i Trelleborg

”Det är synd att det inte finns någonting som fångar upp turisterna när de kommer hit.

Det händer ju ingenting...”

Så uttryckte en av styrelsemedlemmarna i *Föreningen Trelleborg i Trelleborg* sin besvikelse över vad borgen hade blivit. En underton av bitterhet var inte svår att urskilja när vi stod och blickade ut över den slumrande parken (bild 15) genom

kreneleringstornen uppe på borgen. Därifrån pekade han ut vattenfallet och vikingagården. Han berättade att föreningen inte hade någonting att göra med vikingagården, utan bara med själva borgen. Han beskrev det forna vattenlandskapet och berättade hur dammen anlagts som en symbol för detta. Den hade förr varit utsmyckad med kantstenar, men dessa hade ”de” kastat i dammen. Han syftade förmodligen på ungdomarna, de som förstörde. En av de andra styrelsemedlemmarna berättade om hur mycket som förstörts och hur synd han tyckte att det var. Förr hade borgen haft belysning på kvällarna, men lamporna hade krossats. När han skulle visa mig var armaturerna satt dolda bakom palissaden, upptäckte han att de saknades. ”De” hade stulit lamporna...

Bild 15. Utsikt från kreneleringstornen. Foto: T. Widerberg ©

Föreningen fungerade som Trelleborgens skyddsängel. Detta vill säga att de vakade över sådant som bevarandeskydd och kunskapsförmedling. Föreningen ansåg inte att de hade med själva verksamheten på borgen att göra, även om de hade åsikter. Men ”borgen var en sak och föreningen en annan”. Föreningen trädde fram i diskussioner kring förändringar av borgen, eller när de ansåg att någonting inte var arkeologiskt korrekt. De menade att borgen var viktig för människorna i Trelleborg, men att människorna förmodligen inte själva hade förstått detta. Föreningen ville sprida information och kunskap om borgen och deras förhoppning var att detta skulle leda

till att någon slags förändrad attityd, eller stolthet så småningom kunde ge borgen ett gott rykte. Och detta fick ta tid.

Föreningen var ett forum för människor som älskar historia. Där kunde människor använda sig av borgen för att kanalisera sådant som de ansåg vara viktigt och betydelsefullt. De upplevde att borgen hade förändrat staden. Viktigast av allt var att borgen fick stå kvar och bevaras. Föreningen var positiv till att olika aktiviteter förlades till borgen, eller att den kunde fungera som en marknadsplats så att det fanns någonting att göra för de människor som besökte platsen. Föreningen drev dock inte dessa frågor, utan menade att ansvaret vilade i händerna på museet.

Museets användning av borgen

För att bukt med problemen på Trelleborgen och inte fanns någonting att tjäna pengar på hade museet börjat uppföra vikingagården. Med hjälp av vikingagården hoppades man kunna skapa helt andra förutsättningar, både ekonomiskt och pedagogiskt.

Museet ansåg inte att det var deras ansvar att göra borgen vinstdrivande, eftersom de inte arbetade utifrån kommersiella grunder. Deras arbete handlade om pedagogik, med kulturhistorisk kunskapsförmedling och de kände att de inte kunde arbeta på något annat sätt. Museet försökte nu, genom vikingagården, att finna vägar att tjäna pengar på den egna verksamheten och få turisterna att uppskatta den, eftersom borgen annars skulle riskera att tas över av aktörer med helt andra intentioner och värderingar.

Turisternas användning av borgen

Turister är egentligen ingen bristvara i staden Trelleborg med tanke på färjeförbindelserna via hamnen. Frågan hade därför varit hur kommunen skulle få alla dessa turister att stanna kvar i Trelleborg i stället för att genast resa vidare- vilket man tidigare både accepterat och profilerat sig genom. Trelleborg välkomnade turisterna med öppen famn och marknadsförde sig enligt konstens alla regler. Exempel på detta var bilder av Trelleborgen där hundratals vikingar var i full färd att storma borgen. Men många, kanske de flesta av turisterna envisades med att befinna sig på genomresa och om de stannade till vid borgen, inte stormades den väl av vikingar?

För de allra flesta är Trelleborg ingen destination utan en sluss för den som behöver ta sig över Östersjön i den ena, eller andra riktningen. Trelleborg som det första respektive det sista av Sverige, eller Skandinavien för den delen, krävde förmodligen starka skäl för turisterna att stanna kvar. En rekonstruktion av en fjärdedel av en vikingatida borg var kanske inte skäl nog för att stanna, men användbar när det gällde att *stanna till* vid i väntan på färjan, eller när behovet av bensträckning trängde sig på. Turister både hittade till Trelleborgen och besökte den. För turistbussar ankom dagligen under sommarmånaderna till Trelleborgen. Andra turistbussar anlände till Trelleborgen som en tillfällig station bland många andra. Problemet var därför inte tillströmningen av turister utan vad som hände när de väl var där och steg av bussen. Eftersom många av dessa turistbussar stannade till vid borgen i anslutning till färjeavgångarna, innebar det också att människor besökte borgen redan klockan sju på morgonen. Att turisterna som anlände med tuppen inte kunde förvänta sig stora vikingaslag, eller marknader kunde ju vara förståeligt. Det borde förstås ha varit skillnad på att besöka borgen klockan sju på morgonen, eller klockan tre på eftermiddagen. Skillnaden fanns, men den var inte större än att caféet och souvenirbutiken i medeltidshuset höll öppet. Ville man få en guidad tur skulle den bokas senast 13.45 samma dag, för att förverkligas kl. 14.00. Under övriga tider fick man klara sig på egen hand vilket för övrigt innebar att borgen gott och väl klarades av på tio till femton minuter. Då hade allt som fanns att se har redan setts, alla skyltar lästs, toaletten besökts eller cigaretten rökts, varpå resan kunde fortsätta. Borgen lämnades och hur många var de som tänkte att de snart skulle återvända dit, till platsen där ingenting särskilt hände under tio, eller möjligtvis femton minuter?

Lokalbefolkningens användning av borgen

För människorna som levde sina liv i Trelleborg, spelade det kanske ingen roll om Trelleborg kallade sig ”Porten till Europa”, eller ”Lite mer Trelleborg”? Fördelat på ett år passerade närmare 2 miljoner personer via hamnen. En del av dessa var lastbilschaufförer som såg till att 10 miljoner ton export- och importvaror (<http://www.trelleborgshamn.se/sve/fakta.htm> 2006-04-11) slussades över sundet, andra var turister eller veckopendlare. Några tog färjan fram och tillbaka enbart för nöjets skull. Människor kom och gick, men Trelleborg fanns kvar. För människorna i Trelleborg hade borgen ingen direkt funktion. Man hade riktat Trelleborgen mot

turisterna i marknadsföringen. Sedan två år tillbaks hade det arrangerats valborgsfirande på borgen, vilket man nu från kommunens håll hoppades skulle bli en tradition. Det var nästan som om lokalbefolkningen tidigare hade glömts bort, även om det hade uttryckts att det var för deras skull som borgen rekonstruerats. Borgen skulle ju föreställa "deras" kulturarv. Men när det hände saker på borgen var de avsedda för turister, eller barn och ungdomar. Och när det hände någonting publikt var det oftast arrangemang med historisk anknytning som exempelvis vikingatida lekdagar, glimabrottning, eller medeltidsfestivaler. Borgen var förvisso öppen och gratis, men för den sakens skull inte lättillgänglig.

UPPLEVELSEPEDAGOGIKEN

En tidig aprilmorgon befann jag mig på den stora gräsplanen intill Trelleborgen för att studera den pedagogiska verksamheten för skolbarn. För programmet svarade två pedagoger. Barnen skulle prova på olika vikingatida lekar, tävlingsgrenar och medeltida dans. Pedagogerna, som hade klätt sig i vikingatida kläder, varvade de olika aktiviteterna med berättelser, myter, fakta och frågor till barnen om vikingatiden. En av pedagogerna hade tidigare förklarat för mig att barnen på ett kunskapsmässigt plan fick ut mer av att "lukta och känna på vikingatiden än att läsa om den i skolan". Och även om det kanske inte var just vikingatiden som barnen luktade på denna morgon, förstod jag vad hon ville få sagt. Den pedagogik som hon talade om var en slags upplevelsepedagogik, inte helt separerad från den upplevelse som turisten är villig att betala för. Upplevelsemarkanden går ut på ständig förnyelse, eftersom konsumenterna förväntar sig nya upplevelser som är någonting utöver det vanliga. Ofta rymmer aktiviteterna i upplevelserummen ett didaktiskt inslag, där förnyelsen går ut på kunskapsmässiga insikter om exempelvis historia. Upplevelserummen inkluderar allt fler dimensioner, vars funktion går ut på att få besökaren att stanna kvar längre och få en mer fullständig upplevelse, där ingen skall behöva känna sig uttråkad (O'Dell 2002:151). Det erbjuds saker för samtliga av de fem sinnen; lukta, se, lyssna, känna, smaka!

Efter att det pedagogiska programmet avslutats sprang barnen iväg, upp på jordvallen, till porthuset eller till skottgluggarna för att titta ut på andra sidan. Det var som om en

annan sorts lek tog vid, den av vuxenvärlden betraktat okontrollerade formen av lek, den "fria" leken. Vilka minnen bar egentligen dessa barn med sig efter besöket? Några kanske hade flera tidigare minnen från samma plats, medan för andra kanske det var första gången. Pedagogernas roll hade, tillsammans med den vikingatida miljön, varit att invagga barnen i någon slags upplevelse av vikingatiden och medeltiden. Tom O'Dell menar att upplevelseturisten vill uppnå en känsla av självförverkligande (O'Dell 2002:24), detta är samma mål som pedagogerna strävade efter att barnen skulle uppnå. Från pedagogernas håll var programmen vid Trelleborgen ett viktigt redskap för förståelse av historien. Det fanns alltså mer än en dimension av deras verksamhet. Barnen skulle uppnå självförverkligande genom prestation och på så vis erhålla historisk kunskap. Men var det verkligen detta som hände? Kirsti Mathiesen Hjelmdahl menar att allt för stor fokus läggs vid orsakerna till barns lek, själva drivkraften (Frykman 2005:6). Genom leken skulle hela kroppen interagera med sinnen och inbjuda till reflexion. Genom att iscensätta historiska lekar problematiserade pedagogerna stereotypa föreställningar om kön, styrka och mod. Genom samarbete, balans, envishet och styrka skulle barnen tävla mot varandra, flickor mot pojkar i olika grenar. Pedagogerna var medvetna om att dessa grenar ofta resulterade i att flickorna vann och att pojkarna inte enbart förlorade, utan ofta dessutom slog sig och i värsta fall grät inför sina klasskamrater och lärare. När dragkampen så hade vunnits av flickorna för tredje gången och adrenalinet pumpade runt i deras små kroppar, kunde man ju undra om det verkligen var en historisk förståelse barnen hade närmat sig? Kirsti Mathiesen Hjelmdahl menar att vuxenvärlden i allt för stor utsträckning föreställer sig barns lek som ett resultat av någonting (Frykman 2005:5). Utifrån den föreställningen arbetar ofta pedagoger med att utforma leken så att den *resulterar* i någonting, eller har pedagogisk *effekt*. När Linda vunnit gren efter gren över Liam, Oskar och Kalle, var det då verkligen vikingatiden som hon skulle minnas av förmiddagen på Trelleborgen? Och vad skulle pojkarna minnas? Skulle de minnas berättelserna, den medeltida dansen, den "fria" leken, att någon grät för att han slagit sig eller kanske att någon glömt matsäcken? Oavsett vad de bar med sig av sin förmiddag på Trelleborgen, så skulle de var och en äga en subjektiv erfarenhet, som präglade minnet av platsen. De var där, på Trelleborgen och delade en upplevelse, som vart och ett av de femton barnen på olika sätt tillägnat sig. Fenomenologiskt sett är ting någonting man tänker med och inte på (Frykman 2005a:11). Eller som Niels Kayser Nielsen uttrycker skillnaden mellan att

tänka på något, eller att tänka om något (Kayser Nielsen 2005:3). När historia skapades och upplevdes i anslutning till Trelleborgen, använde man den rekonstruerade miljön som strukturgivare för berättelser, som kuliss åt aktiviteter, som vägledning för förståelse av de forna människornas landskap och omgivningar. Det är genom bruket av tingen vi upplever vår omvärld. Tingen påverkar användaren och användaren påverkar tingen. Det som sker, sker således där emellan, i interaktionen mellan ting och människa (Frykman 2005a:17). Trelleborgen blev på så vis en integrerad struktur givande för erfarenheten och kanske skulle barnen inleda sina berättelser om dagen med; ”När vi var på Trelleborgen, så...”.

Men kan man verkligen dansa sig till kunskap om vikingatiden? Kan man slå sig, eller förlora i dragkamp för att uppnå kunskap om vikingatiden? Även om resultatet av den pedagogiska verksamheten inte i första hand är upplysning, så kan de samlade erfarenheterna skapa kollektiva minnen. När dessa barn om trettio år minns Trelleborgen, kommer de då att tänka på vikingatiden, eller på det som faktiskt hände när de var där? För det var väl egentligen inte vikingatiden som hände?

DET PROBLEMATISKA KULTURARVET

Vi formar våra omgivningar utifrån den rådande uppfattningen om vad som är giltigt och förändrar vår fysiska miljö utifrån visioner och behov, menar kulturgeografen Richard Ek (2002:130ff.) (bild 16). När behovet av bostäder i Trelleborg för stunden hade visat sig vara mättat, skulle suget efter upplevelsemarknaden förvandla kvarteret Gröningen till en plattform upplevelser. En del av upplevelseekonomin innebar att kulturarven kunde kommersialiseras och på så vis bidra till att förstärka svensk turism. Uppfattningen av vad som utgjorde användbara kulturarv var alltså ny och visionerna flödade.

Bild 16. Detalj från porthuset. Foto: T. Widerberg

Stolphålen av den forna borgen i Trelleborg kunde ses som ekonomi, kulturarvsturism, bevismaterial för ”ny” historia och som allt annat än bara stolphål i jorden. I en ocean av presumtiva kulturuttryck var det allt annat än slumpen som avgjorde vad som skulle förvandlas till kulturarv i Trelleborg under slutet av 1980-talet (jfr Palmqvist & Bohman 2003). Identifieringen av kulturarvet styrdes av olika maktfaktorer och nyttoaspekter. Generellt sett brukar man i första hand definiera kulturarvet; var upptäckten av borgen värd att betrakta som ett kulturarv? Därefter måste kulturarvet isoleras från sin ursprungliga kontext, geografiskt, tidsmässigt eller användarmässigt genom att informativt peka ut det. När kulturarvet isolerats omkodas dess symboliska betydelse. En byggnad som kulturminnesförklarats omkodas till att betyda någonting nytt, eller delvis nytt än tidigare (Bohman 2003:17,18). Det handlar om att se med nya ögon på sådant som redan finns (Jfr. Willim 2005). I Trelleborgens fall fanns det dock ingenting att omkoda, det var som om man hade hoppats att dess betydelse skulle infinna sig automatiskt. Men för att borgen skulle tillskrivas betydelse, krävdes det människor med behov av den. Trelleborgen var ju faktiskt ny (bild 17). Trelleborgen var en visualisering, ämnad att materialisera våra tankar och återge ett förslag till bild av förhistorien. Materialen som en gång inte gick att urskilja från andra material, hade genom rekonstruktionen tagit sig karaktären av subjekt- och

blivit betydelsebärande objekt (Frykman 2001:90). Trelleborgen i sig betyder ingenting och kan därför inte utvärderas objektivt, den har ingen egen mening. En plats får innebörd genom människans *upplevelser* eller *behov* av den, alltså hur saker och ting *händer*, snarare än vad de *är*. Därför finns det egentligen ingenting som säger att en plats som Trelleborgen måste upplevas och/eller förstås som historisk, även om det var själva tanken bakom rekonstruktionen. Trelleborgen *är* ju per definition inte vikingatida. För de unga som i smyg rökt sin första cigarett en sen vårkväll på borgen, eller för barnen som om vintrarna åkte pulka nerför jordvallen var väl borgen någonting annat än vikingatiden och rötter? Och alla de som rastade sina hundar på borgen, inte kände väl de historiens vingslag under varje promenad? Människor tillägnar sig den fysiska omgivningen genom processer och kan därför inte ses som statisk (Kayser Nielsen 2005:5). Man kunde därför inte tala om borgens betydelse i *singularis*, eftersom borgen hade många *betydelser*. Här gäller det att särskilja den kollektiva förståelsen från individens förståelse. Den kollektiva förståelsen av Trelleborgen var dock problematisk eftersom den inte tycktes vara självklar, underförstådd, eller ens formulerad. Borgen präglades av olika förståelsehorisonter, där olika aktörer förespråkade olika betydelser och redskap till förståelse av denna betydelse.

Bild 17. Foto: T. Widerberg ©

Kanske medverkade detta till att göra borgen svår att tillägna sig? Varför kändes andra kulturarv mer självklara än Trelleborgen? Varför var det svårt att uppfatta Trelleborgen som naturlig och självklar? Är inte självklarhet och naturlighet sociala konstruktioner? Stolphålen valdes ut, för att de passade in i samtidens historiebruk och för att samtiden kunde ge stolphålen mening och betydelse (jfr Bohman & Lindvall 2003:88). Stolphålen var inte ett kulturarv- arkeologerna utbrast inte: "Aha, ett kulturarv!" Utan de valdes ut och för att någon ansåg att man kunde betrakta dem som kulturarv. Samtidens kulturarvskussioner kretsar i hög grad kring de processer som omger kulturarv. Frågan om vad som egentligen *är* kulturarv, har ersatts av vad kulturarv gör och hur det görs, menar Birgitta Svensson och Lars Erik Jönsson (2005). Men för att komma fram till vad ett kulturarv gör och hur det görs måste väl ändå någon form av definition av kulturarvet ligga till grund? Riksantikvarieämbetets officiella definition går ut på att kulturarv är materiella och immateriella värden som vi övertar från tidigare generationer

(http://www.raa.se/cms/extern/om_oss/vart_uppdrag/vart_uppdrag.html 2006-06-05). Det är, enligt min mening fortfarande intressant, i förhållande till Trelleborgen, vad kulturarv *är*. I synnerhet i skenet av den samtida kommersialisering som sker av det mesta inte minst av kulturarv. Om kulturarvet inte *gör* som förväntat, skiljer det sig då inte från andra kulturarv? Är Trelleborgen ett kulturarv som hänvisar till 1990-talet, nuet eller till vikingatiden? Är Trelleborgen mer eller mindre kulturarv än exempelvis Kiviksgraven eller Ales stenar på Österlen? Svaret känns både naturligt och självklart; *mindre*. Detta hör samman med föreställningar kring kulturarvet, om vad det *är*. Om människorna inte erkänner anläggningen, beror kanske detta på att det inte finns ett naturligt "är". Bland de av kulturarvssektorns aktörer som jag kom i kontakt med, ansåg man inte att Trelleborgen *per definition* var ett kulturarv, utan snarare kunde ses som en symbol för ett kulturarv. Man ansåg dock att Trelleborgen behövdes. Av detta drog jag slutsatsen, att Trelleborgen betraktad från kulturarvssektorns högre skikt inte sågs som ett "riktigt" kulturarv, men man hade förhoppningar om att den kunde generera någonting. Påverkar detta möjligheterna för borgen att byggnadsminnesförklaras?

Om man betraktar kulturarv som man fenomenologiskt betraktar interaktionen mellan människa och ting kan man dels tänka sig att 1) Kulturarv skapar processer 2) Processer skapar kulturarv. Vad händer människorna i förhållande till kulturarv? Vad

händer kulturarv i förhållande till människan? När exempelvis riksantikvarieämbetet pekar ut kulturarv- påverkar detta identitetsprocesser. Men identitetsprocesser påverkar också kulturarv.

Konsumtionssamhällets kulturarv

Samtiden har förvandlat kulturarven till någonting som kan konsumeras. Minnet och glömskan är effektiva vapen i de processer som avgör vad som skall bli kulturarv. Det uråldriga tenderar att dröja sig kvar, medan det "nyss förgångna" helst glöms bort. Detta märks tydligt i det moderna konsumtionssamhället, där arkitektur eller mode måste vara helt nytt, eller tillräckligt gammalt för att gälla. Detta innebär att giltigheten hos vissa element passerat "bäst före datum" redan efter ett, två eller tio år och sorteras ut genom det selektiva minnet. När tillräckligt lång tid förflutit neutraliseras tingen eller händelserna och kan inordnas i det kollektiva minnet (Gustavsson 2004:105). Frågan är hur konsumtionssamhällets människor i en inte så avlägsen framtid förhåller sig till anläggningar som Trelleborgen? Trelleborgen kan mycket väl visa sig vara en produkt präglad av 1990-talets svaghet för vikingatiden och är definitivt en produkt av en samtid frälst av upplevelseekonomin. Tom O'Dell menar att "upplevelser i allt högre grad betraktas som ting som kan köpas eller bytas" (O'Dell 2002:34). En arkeolog från Trelleborgen ansåg att vikingatiden är en historisk epok som blivit en trend, medan andra trodde att intresset för vikingatiden kunde vara bestående. Men vikingatidens varande är ingenting vi kan ta förgivet. Rekonstruktionen av Trelleborgen kunde passa utmärkt för en kulturarvtrend som denna, både tidsligt och rumsligt. Trender kommer och går, en del är flyktiga medan andra är envisare. En trend är ingenting beständigt, men Trelleborgen kommer alltid att förknippas med vikingatiden, eftersom det inte var någonting annat än en vikingatida borg man funnit, men kanske inte alltid med upplevelser.

Bild 17. Foto: T. Widerberg ©

Att knyta människor till platser

När Trelleborg plötsligt fanns konstruerades en, för människorna i staden, helt ny plats och historia till vilken de nu förväntades knyta an. Trelleborg hade under vikingatid inte enbart en betydelse för grundandet av staden Trelleborg, utan kunde även placeras i ett historiskt politiskt sammanhang som passande nog harmoniserade med samtidens regionbildning; Öresundsregionen.

Jonas Frykman menar att allt för stor fokus riktats på den ideologiska tanken om att ett folk erkänns via territorium, i stället för att studera vad platser *gör* och hur de används av folk (Frykman 2003:171). En plats tillhör någon, eller några men tillhörandet måste inte vara ideologiskt grundat, utan kan vara känslomässigt betingad. Någon eller några måste tala om vilket kulturarv människorna skall identifiera sig med och det är *hur* detta sker som är intressant. Det är lätt att tänka sig Trelleborg som en plats som skulle tillhöra dem som kunde identifiera sig med den och att den sortens identifikation gick ut på ett föreställt gemensamt historiskt ursprung. Trelleborg konkretiserades i skenet av upplevelsemarknaden. Men de

aktörer som inledningsvis verkat för borgens återuppbyggnad menade att borgen var betydelsefull på ett djupare plan.

”Återuppbyggandet av Trelleborgen ger oss möjlighet att stärka vår kulturella identitet och se vår plats i historien. Byggandet och fullskaleförsöket ger oss kunskap om det som våra föregångare gjorde” (Arén 1995:151).

Kulturarven omges av kollektiva identitetsprocesser, som på olika sätt skapas genom förståelse av oss själva som någon slags varelser i en viss tillvaro. Hur avgränsningarna sker kan variera. Kulturarven knyts till dessa förståelseprocesser av oss själva exempelvis som det vi är, har varit, borde vara, föreställer oss eller vill vara. Kulturarvsbegreppet liknar identitetsbegreppet. Medvetenheten om identitet kräver formuleringar. När nya saker upptäcks och upplevs eller när de gamla formuleringarna börjar kännas främmande, måste identiteter omformuleras. När exempelvis en ny region avgränsats och definierats, måste en regional identitet också formuleras, eftersom människor måste knytas till regionen

Bild 18. Foto: T.Widerberg

Det är dock inte utan viss problematik som detta sker, eftersom det samtidigt alltid innebär att det sker en avgränsning.

En grupp arbetslösa kvinnor med invandrabakgrund gavs i uppdrag att på Trelleborgen sy en väggtafet, som en del i en arbetsmarknadsåtgärd. Väggtafet hängdes sedan upp för allmän beskådan på Trelleborgen. Kvinnorna tillhör en grupp i samhället som upplevs svåra att knyta till kulturarvsprojekt som exempelvis Trelleborgen utifrån inarbetade föreställningar om identitet och tillhörande, men i detta fall uppstod en relation som inte hade med ideologiska tankar om territorium att göra. Kvinnorna och deras familjer, fick en relation till borgen genom delaktighet och känslan av ha skapat någonting. Som Kayser Nielsen menar, hade platsen i sig ingen förutbestämd betydelse, men för kvinnornas del kom de att bära på en subjektiv uppfattning om platsens innebörd (2005:5). För även om invandrarkvinnorna inte själv pekat ut borgen som en plats de ville skapa en väggtafet på, så resulterade aktiviteten i delaktighet och därigenom tillägnade kvinnorna sig platsen.

Tillhörighetskonstruktioner

Vad är det man i själva verket väver in i begrepp som *kulturell identitet*? Människor är ju inte låsta vid tillhörighetskonstruktioner. Kulturarv och identitet är påverkbara och föränderliga. Människor identifierar sig med sådant som de kan känna igen sig själva i. Intressant är att samtidens människor kan känna igen sig själva och identifiera sig med forntida samhällets människor, som vi egentligen har ytterst lite kännedom om. Många väljer att identifiera sig med vikingen som ingen nu levande har det minsta lilla gemensamt med, annat än på ett föreställningsmässigt plan. Samtidigt är det för väldigt många människor svårt att identifiera sig med sina egna grannar. Konstruktionen och föreställningen om en kulturell historisk kontinuitet skapar barriärer mellan människor. Forntiden bestod inte i avgränsbara homogena kulturer vilket tycks vara en utbredd föreställning, även från vetenskapligt håll¹⁶. Vi kan inte närma oss forntidens människor annat än genom mycket grova generaliseringar, som inte sällan vilar på en grund av rena gissningar baserade på samtidens normer och vetande. Dessa grova generaliseringar används för att avgränsa, klassificera, datera och dra diverse slutsatser i syfte att begripliggöra det förflutna för samtiden. Föreställningen om ett gemensamt ursprung är en diskursivt konstruerad föreställning, precis som föreställningar om utanförskap. Att världen kan delas upp i avgränsbara

---

¹⁶ jfr exempelvis Burenhult (red.) Arkeologi i Norden I, II:1999

kulturella enheter som skiljer sig åt historiskt och kulturellt är ingenting annat än seglivade nationella föreställningar (Winther-Jørgensen 2000:165). Inga föreställningar är dock statiska, utan förskjuts i takt med tidens behov. Samtiden ser det förflutna genom samtidens filter och perspektiven på allt det där som ledde fram till nuet, förskjuts ständigt.

Kollektiva minnen

Om borgen skulle stärka människors kulturella identitet och ge ett kulturhistoriskt perspektiv på det lokala, blev det nu museets uppgift att verka för detta. Borgens tidiga motgångar hade kanske inte spelat så stor roll om borgen hade haft större lokal förankring. För att kollektiva minnen skulle kunna skapas, måste borgen användas.

När de olika intresseaktörerna började dra borgen i olika riktningar uppstod problem. Varför hade man inte lyckats få människor att känna sig stolta över sin borg och den historia som den anknöt till? Museifolket som hade fått i uppdrag att sköta verksamheten på borgen fick även en viktig roll i samhället (jfr Bohman & Lindvall 2003:89f). Jonas Frykman menar att platser måste var utrustade med en biografi för att den skall kunna öppna upp till nya tolkningar (Frykman 2001:100). Borgens historia sträckte sig inte längre tillbaks än drygt tio år. Människorna hade fortfarande inte glömt fadäserna och när det talades med mig om borgen haglade ursäkterna. Jag upplevde en antydning till försvar hos de människor som talade med mig om borgen. Som om de hade ensamrätt på att tala illa om borgen, på samma vis som man är lojal mot sin familj- trots att det i hemmets privata vrå ibland grälas och kastas tallrikar. Även om man inte kände direkt stolthet över borgen, så hade kanske någonting ändå börjat ske? Hade man kanske börjat acceptera den? Och vad var det man egentligen syftade på när man talade om misslyckanden? För borgen kunde väl inte förse sig själv med dåligt rykte? Pedagogiken var uppskattad och både kommunen och Region Skåne finansierade löner åt duktiga pedagoger. Förnyelser av området pågick ständigt. Borgen hade stöd från både politiskt- som vetenskapligt håll. Som park i stadsmiljön hade den attityd och det var inte ett område som människor tycktes undvika även om det säkert fanns de som föredrog andra platser framför Trelleborgen.

Valborgsmässoafton

För andra året i rad firades Valborgsmässoafton på Trelleborgen. Jag tillbringade aftonen där, eftersom lågsäsong till trots, det faktiskt hände någonting publikt. Hittills hade jag enbart upplevt borgen i ett slags slumrande tillstånd, där det varit svårt att föreställa sig några andra människor än de som i vardagsärenden passerat förbi eller genom området. Men nu var borgen befolkad av hundratals människor i alla storlekar och åldrar. I programmet för aftonen ingick musik av Harald Blåtand Band från kommunala musikskolan, vårtal av ortens rikskända skådespelerska (Bild 19), körsång och eldshow. Dammen vid vattenfallet hade smyckats med marschaller (bild 20) och själva bålet som skulle tändas klockan 20.00 av någon lokal kändis hade placerats utanför den blivande vikingagården. Det var alltså på utsidan av borgen som det hela gick av stapeln. Talet hölls vid amfiteatern (bild 19), eldshowen likaså. Människor verkade ha trevligt, barnen sprang omkring och lekte. Många passade på att gå upp på jordvallen och betrakta det hela från kreneleringstornen lite från ovan (bild 20). Någon skeptisk röst gick att urskilja från folkmängden; ”det här var väl inte något speciellt...”.

Bild 19 Foto: T. Widerberg ©

Nej, Valborg på Trelleborgen var faktiskt ingenting speciellt, bortsett från miljön. Många hade förmodligen föreställt sig någonting helt annat. Var fanns låtsasvikingarna? När skulle det sjungas vikingatida sånger och spelas vikingatida musik? Mellan programpunkterna gick det att urskilja tonerna av en vikingalur, men särskilt framträdande var den inte.

Bild 20 Foto: T. Widerberg ©

Denna valborgsmässoafton gjorde inte anspråk på att vara någonting annat än ganska vanlig och traditionell. Den innehöll förvisso inslag såsom eldshowen utförd av två unga tatuerade män, vilket kanske inte tillhör det sedvanliga valborgsmässofirandet, men som kanske kan vitalisera och ge näring åt traditionen. Ingenting kändes svårsmält, eller märkvärdigt. Själva finalen utgjordes traditionsenligt av att bålet

Bild 21 Foto: T. Widerberg ©

under ceremoniella former tändes till tonerna av en kör och vad mer kunde man egentligen önska sig? Det som skedde denna afton var ytterst välbekant för de allra flesta. Så kunde ett kollektivt minne skapas. Ett kollektivt minne som kunde knyta människor till Trelleborgen. Människor vars relation till borgen i varierande grad nu hade påverkats.

Bild 22. Valborgselden tänds. Foto: T. Widerberg ©

Upplevelseekonomi vs. Kulturarvssektor

Under processerna med att konkretisera borgen hade kulturarvsförvaltningen stått inför ett omfattande paradigmskifte. Till grund för detta låg projektet ”Agenda kulturarv- människan i centrum¹⁷”, vars uppgift var att förändra synen på- och demokratisera arbetet med kulturarv. Kulturarvet skulle inte längre betraktas som någonting exklusivt, som experterna pekat ut eftersom kulturarvssektorn då kunde ses som en odemokratisk kulturarvsproducent. Det nya perspektivet innebar att man blivit angelägen om allmänhetens deltagande i urval, tolkning och skapande av kulturarv. Genom föreningen Trelleborgen i Trelleborg hade allmänhet och experter integrerats. De kunde på så vis hänvisa till varandra i frågor om varför borgen skulle rekonstrueras. Föreningsmedlemmar kunde hänvisa till experterna och experterna

---

¹⁷ ”Människan i centrum” är utvecklingsprojektet Agenda kulturarvs programförklaring och står påskyndandet av ett perspektivskifte inom kulturarvssektorn. Projektet har sin bakgrund i att kulturarvssektorn präglades av politiska traditioner från ett ålderdomligt samhälle och behövde vitalisera och återaktualisera sina syften och uppdrag. Konkret innebar ”Agenda kulturarv” att man strävade bort från politiskt inflytande för att bjuda in allmänheten till aktivt (om-)skapande/tolkande av det förflutna. Agenda kulturarv betonade: *delaktighet, mångfald och hållbarhet*. Agenda kulturarv har haft stor genomslagskraft inom kulturarvssektorn.

kunde hänvisa till allmänheten. Att borgen skulle rekonstrueras blev föremål för en fråga om demokrati.

Riksantikvarieämbetet presenterade i en rapport från 2002 förslag till åtgärder för utvecklandet av kulturarvsturism. Från detta håll menade man att det är viktigt att arbeta med dubbla tidshorisonter, det vill säga att samtidigt som man stärker turismen i nuläget, är det viktigt att även lägga grunderna för framtidens turism (Raä 2002:17).

Med detta avses att grunderna för ett attraktivt turistmål uppstår i mötet mellan lokalbefolkningen och turisten. Turistmålets attraktion är en följd av människors erfarenheter som bland annat blottläggs i talet om bruket av platsen. Det långsiktiga arbetet med Trelleborgen handlar inte enbart om de nya fina tingen, grophusen, entréhuset eller staketen, utan om vad som sker i mötet mellan Trelleborgen och människan. Mötet måste först och främst införliva ställda förväntningar, eftersom det annars riskerar att mynna ut i besvikelse. Nu kanske inte förväntningarna på Trelleborgen från lokalbefolkningens del inte längre kunde anses som särskilt stora, men för varje år som passerat sedan borgens invigning hade den intagit en allt mer naturlig plats i stadsmiljön och därmed även hos människorna som levde sin vardag med borgen. Marknadsföringen av borgen presenterade bilder av stora vikingaslag eller marknader. Turisten möttes sedan av den folktomma borgen och upplevelsen präglades snarast av tristess, än av vikingatid. Vad kunde detta generera? Det var väl inte meningen att turisterna skulle stå för producerandet av kulturarvet?

Ett övergripande problem, som inte enbart gäller Trelleborgen, är att det inte är helt okomplicerat att göra kulturarvsturismen lönsam. Det finns exempel på anläggningar i Europa, inte helt olika Trelleborgen, som till följd av bristen på turister lämnats att förfalla. Man kan fråga sig varför? Själva fundamentet för lyckade turistmål ansågs väl ligga i natur- och kulturarven? Kulturarven skulle ju utgöra en resurs för turistnäringen! Kunde man snickra ihop en borg, marknadsföra den som ett kulturarv och upplevelserum- utan att det fanns ett lokalt behov av den?

Borgen präglades dels av kulturarvssektorns långsiktiga demokratiska arbete, dels den rastlösa upplevelseekonomin. Upplevelseekonomin kan enligt Tom O'Dell ses som a-historisk där nuet präglas av snabba flöden av information och ekonomi, förändring

och flexibilitet. Gränserna för Utvecklings AB tålamod att ge Trelleborgen tid hade sedan länge överskridits. Det Trelleborgen behövde mest av allt, kanske var just tid.

Den hybrid mellan kulturarvssektorn och turistnäringen som skulle gynna de båda sidorna visade sig vara allt annat än i balans. Vad man ville uppnå var ju i grund och botten en slags regional särprägel och identitet. Men efter tio år av delade meningar om hur borgen skulle förstås och användas sågs borgen som ett frågetecken- hos de vars kulturella identitet skulle stärkas. Detta behöver dock inte vara av ondo utan kan alstra en slags nyfikenhet. Hundratals människor valde att fira valborgsmässoafton på borgen, vilket avslöjade att det ändå fanns en form av attraktion och intresse av borgen, eftersom det fanns flera konkurrerande Valborgseldar i staden. Borgen var stor nog för konserter, marknader eller festivaler (bild 23) av slag som inte behövde ha med vare sig vikinga- eller medeltiden att göra. Borgen skulle förmodligen besökas i högre utsträckning om arrangemangen inte envisades med att hänvisa till det förgångna och till själva borgen, utan till samtiden och dess människor. Människor väljer inte att besöka en plats om den inte har någonting att erbjuda. En god jämförelse kan vara att människor inte väljer *vart* de skall gå på konsert, utan till *vilken konsert* de skall gå.

Framtidsutsikter

Att bygga entréhus och börja ta betalt för inträdet till borgen är måhända en god idé, men också ett risktagande. Vad skall man ta betalt för, vilka förväntningar och krav skall tillgodoses? För detta kan det komma att krävas mer än en vikingagård på området. Entréavgift i all ära, men om människor inte är villiga att betala? Man kanske borde ställa sig frågan; vad är människor villiga att betala för? Denna fråga hade ju visat sig vara mycket känslig.

Bild 23. Borgens amfiteater sedd från läktaren. Foto: T. Widerberg ©

Kärleken till Trelleborgen, dess historia och arkeologi var helt enkelt inte till salu. Här framgick hur emotionellt grundad kulturarvsverksamhet kan vara. Kulturarv och känslor går hand i hand, kulturarv och politik likaså. Vi förknippar kulturarv med någonting som tillhör oss, men vad som skall synliggöras är en politisk och ekonomisk fråga (Löfgren 1997:6, Klein 1997) Historiskt, praktiskt, ekonomiskt, eller socialt kan platsen vara viktig, men det är ändå människorna som fyller den med betydelse.

Vad blir följderna av ett insynsskyddande staket runt området? Man kommer naturligtvis att få kontroll över områdets problem med vandalism och nedskräpning. Men det talades även om att hundar skulle förbjudas och att det kunde bli aktuellt med entréavgifter. Men hur var det nu med användandet av borgen, delaktighet och tillgänglighet? Museet tyckte ju att människorna som rastade sina hundar på platsen var viktiga för borgen, eftersom de faktiskt *använde* borgen. Problemen med hundlort var förvisso inte av ringa betydelse, eftersom detta gjorde det svårt att slå sig ner i det gröna för en picknick. Detta problem kunde enkelt avhjälpas med parkbänkar och bord. Det skulle givetvis innebära att man fick lära sig att stå ut med ungdomarna på kvällarna. Att plocka bort parkbänkar är en tämligen vanlig metod, att få bukt med fel klientel. När a-laget berövats sina parkbänkar till förmån för övrig allmänhet att slippa se dem, flyttar de dock någon annanstans och blir snart någon annans problem. Kommer det vardagliga bruket av borgen inte längre att anses betydelsefullt? Planerna för området kring borgen kommer kanske att förändra förutsättningarna för borgens framtid

Bild 24. Vikingagården samt en runsten sedd från kreneleringstornen. Foto: T. Widerberg

Inhägnaden kommer inte i första hand att skydda trelleborgsbornas borg, utan snarare skydda borgen från Trelleborgsborna. Borgen riskerar därmed att förvandlas till en

exklusiv miljö, segregerad från vardagen, den moderna staden, och inte minst dess invånare. Vad händer då med det demokratiska kulturarvet?

Brukbarheten

Som ett envist omkväde talade mina informanter om bristen på aktiviteter, bristen på saker att göra. Borgen tycktes inte tillfredställa människors behov av upplevelser och händelser. Eller var det händelserna som inte var tillfredställande? Eller var händelserna inte tillräckligt många? Kanske var det till och med så att det upplevelserum som utlovats kunde associeras med någonting annat, någonting som Trelleborgen inte var? För att borgen skulle få betydelse för människorna behövde människor bruka den. Museet påstod att borgen var ett levande museum, medan Utvecklings AB hävdade att borgen var en ”upplevelse”. Föreningen påstod att borgen var en arkeologisk rekonstruktion som skulle stärka människors kulturella identitet. I nuläget behövde borgen göras användarvänlig, den behövde förses med en bruksanvisning som kunde begripliggöra den stora frågan *hur*. Borgen behövde en definition för att *möjliggöra* bruket. Var den ett museum, eller var den en upplevelseanläggning? Var den till för turister, eller var den till för människorna i staden? Vad skulle man göra på Trelleborgen? Vad kunde man göra på Trelleborgen? Vad skulle man ha den till?

Genom bruket kan kollektiva minnen skapas. Genom kollektiva minnen kan borgen få betydelse och sådant som affektion kan uppstå. Genom affektion kan attraktion uppstå. En förutsättning för denna grovt förenklade process tycktes bristvaran tålmod vara.

TRELLEBORGENS BETYDELSE

För att något skall kunna definieras som kulturarv för någon, måste någon kunna identifiera sig med det, menar Lars Erik Jönsson och Birgitta Svensson (2005:19). Tilläggas kan att om någon skall kunna identifiera sig med ett kulturarv, måste berättelsen om kulturarvet konstrueras så att den pekar ut arvtagare till det. Denna berättelse skapas över lång tid. Hade Trelleborgen någon *egen* historia, en slags

livsberättelse eller biografi (jfr Frykman 2005a) till vilken människorna kunde ansluta sig? Berättelsen skapas som ett kollektivt minne och fungerar som en subversiv kraft (Gustavsson 2004:104), där föreställningar om en slags affektion tränger undan det rationella. Man hade försett Trelleborgen med berättelsen om Harald Blåtand, för att ge platsen betydelse. Den berättelsen hade dock inte skapats genom bruket av Trelleborgen. Den skapades som ett ramverk, utifrån vilken man hade att utgå ifrån. Även om borgens olika aktörer pekade ut borgen som någonting betydelsefullt, agerade människorna i Trelleborg i sin egen takt. Borgen behövde tid för att människorna skulle vänja sig vid den, våga använda sig av den, se dess nyttoaspekter.

Bild 25. Foto T. Widerberg©

En plats identitet är helt och hållet beroende av kollektiva minnen. Fenomenologiskt sett kan en plats tillskrivas identitet genom människans nyttjande av denna. Samma plats kan ha olika innebörder för olika människor. Platsen i sig betyder ingenting och kan inte utvärderas objektivt, den har därför ingen egen mening. Innebörden får den genom människans *upplevelser* eller *behov* av platsen. Trelleborgen behövde användas för att någon eller några skulle kunna knyta an till den. Planerna på att bygga ett staket runt området skulle förvisso komma att göra besökssiffrorna mätbara. Detta skulle också innebära att möjligheterna för vem som helst att använda sig av

borgområdet skulle komma att begränsas under delar av dygnet. Vad skulle hända när människorna måste välja mellan att befinna sig innanför staketet, eller utanför? Staketet, eller inhägnaden skulle på sikt även göra borgen insynsskyddad. Om borgen inte skulle synas bakom sin inhägnad, vad skulle då hända med människors möjligheter att tillägna sig borgen?

Trelleborgen är egentligen ingenting annat än en vild arkitektonisk gissning. Den skall föreställa någonting. Den sågs som ett bevis för samhörighet med en förhistorisk population, trots att borgen bevisligen¹⁸ inte bebotts av några människor under det 980-tal som anläggningen hänvisar till. De människor som under förhistorien byggde borgar, måste ha gjort det av rädsla för någon slags fiender. En stor och stark borg som denna, måste ha inneburit kraftfulla fiender.

Ett kulturarv kan ha flera betydelser och fylla flera funktioner. Borgen måste inte- och bör kanske inte enbart brukas utifrån vad den skall föreställa. Den kanske inte skall brukas utifrån föreställningen om behovet av en historisk rekonstruktion?

Kulturarv präglas inte enbart av historia, utan även av samtiden och framtiden. I samma ögonblick som en samtida kulturyttring skall bevaras, dokumenteras eller skyddas finns framtidsperspektivet närvarande eftersom det är i framtiden som vi förstår värdet av det bevarade (Silvén-Garnert 2003:42). Men när Trelleborgen konstruerades som ett kulturarvsprojekt, för att man ville ta del av den Nya Ekonomin och upplevelsemarknaden, var kanske inte bevarandet och skyddet lika angeläget för framtiden som för samtiden? Trelleborgen uppstod i en tid som ville och fortfarande vill, erbjuda upplevelser. När upplevelsemarknaden förvandlar kulturarven till affärsuppgörelser i termer av produktutveckling, strategi, marknadsföring, konkurrens, resurs och utveckling är det förmodligen lätt hänt, att det mest fundamentala tappas bort på vägen. Upplevelsen skulle ju tillföra själen något men hur produktutvecklar man upplevelser (jfr Löfgren 1997)?

Tingens mening uppstår först i mötet med människan. Alla föreställningar om en plats är därför beroende av människors tolkningar av dess betydelse. I Trelleborgens fall

---

¹⁸ jfr Riksantikvarieämbetet UV syd i Lund 1999.

fokuserade man övervägande på de funktioner eller innebörder som den förmodades ha haft då den anlades på 980-talet. Men för att platser skall kunna tillskrivas kulturvärde, måste människor, ibland över generationer, tillskriva platsen betydelser. Arkeologen Mats Burström menar att det för en fornlämning är viktigt att tidsklyftan mellan fornlämningens ursprungliga anläggningstid och nutiden fylls med innehåll (Burström 1993:2). Med detta avser Burström att anläggningen får sitt värde genom

Bild 26. Foto: T. Widerberg ©

det långsiktiga historiska perspektivet och av människors engagemang för objektet. Detta tankesätt går att applicera på anläggningar som Trelleborgen eftersom förståelsen för objektet hänvisar till kulturarv och affektion. Det tar med andra ord lång tid att bygga upp känslomässiga band till ett område. Men Trelleborgen var för den sakens skull inte utdömd. Det handlar om hur man skapar betydelse.

Turisterna var alltså de i vilka man mätte Trelleborgens attraktion. Men turisterna mätte borgens attraktion utifrån dess affektion. Dess värde och betydelse är en föreställning som turisten invaggas i. Men sker detta när guiden berättar vad saker och ting är? Finner man platsens betydelse beskriven i en broschyr, eller genom att läsa informationsskyltar? Ja, om du redan har en slags förförståelse inför objektet. Men när objektet faller utanför referensramarna förmår man inte kategorisera. Hade

Trelleborgen varit autentisk hade det inte varit lika komplicerat. Hade Trelleborgen haft en egen biografi hade det inte heller varit svårt. Men den var tämligen svår att kategorisera samt förstå och därmed svår att bruka.

Sedan invigningen av Trelleborgen år 1995 hade tillräckligt med tid inte förflutet för att affektion skulle ha uppstått hos lokalbefolkningen. Ett områdes särart, eller profil bygger på föreställningar om identitet som vuxit fram under lång tid. Föreställningarna om särart och identitet uppstår inte i mötet mellan turisten och lokalbefolkningen såvida föreställningen inte på ett eller annat vis är överenskommen. Detta innebär att när lokalbefolkningen har en utpräglad identitet, skapar den attraktion. När lokalbefolkningen och politiker periodvis skämdes över Trelleborgen, grusades möjligheterna, om än tillfälligt- för borgen att bli ett attraktivt turistmål. Föreställningarna om identitet och affektion är alltså viktiga för mötet mellan turisten och lokalbefolkningen (Raä 2002:16).

När turisterna valde andra attraktioner framför borgen såg man sig omkring efter nya tekniska lösningar på problemet. Man byggde nytt, man anställde nya arkeologer, delegerade ansvarsområden, man diskuterade alla nya förändringar på politisk nivå. Men turisterna valde kanske inte bort Trelleborgen på grund av att den behövde förändras, eller för att den inte var intressant nog. Att anställa ny personal som kunde vitalisera och konkretisera visioner på området var av stor betydelse för borgens utveckling, men det som saknades skulle förmodligen inte uppstå med hjälp av nya staket och inhägnader. Det som saknades låg ju inte i själva anläggningen utan i dess immateriella sfär. Borgen hade upplevelsemarknadens rätta attityd: den stack ut och vågade vara annorlunda. Men det saknades besökare, turister, barn, pensionärer, ungdomar, eller kort och gott; människor. Varför saknades människorna? Kunde detta bero på att det inte hände någonting på borgen, eller att det inte fanns bänkar att sitta på? Om man inte kunde slå sig ner annat än i gräset bland hundlort och skräp- kanske man föredrog andra, mer användarvänliga, platser i staden. Eftersom det inte fanns några bänkar och marken var ogästvänlig tillintetgjordes mycket av borgens brukbarhet, åtminstone under våren och sommaren. Varför inte fler bänkar i stället för inhägnader och staket? Varför stängde man medeltidshuset under vintersäsongen? Berodde det på turisterna? Varför inrättar man inte ett helårsöppet kafé, dit människor skulle gå för de goda kakornas skull, med riktiga koppar och gott kaffe? Varför

förlägger man inte hela Trelleborgs historiska museum till Trelleborgen och slår ihop verksamheterna? Eller varför tillsätter man inte en turistchef?

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Fältanteckningar

Fältanteckningar från V.T 2006 utförda på Trelleborgen i Trelleborg i samband med observationer av pedagogisk verksamhet, vardagligt bruk och valborgsfirande. I fältanteckningarna finns också anteckningar från intervjuer och samtal. Fältanteckningarna finns i författarens ägo.

Fotografier:

Ca 60 fotografier tagna under vårterminen 2006 från ovan nämnda fältarbete. Fotografierna finns i författarens ägo.

Internet

www.trelleborg.se

www.trelleborgsallehanda.se

www.trelleborgshamn.se

www.raa.se

www.ne.se

www.sydsvenskan.se

Tryckta källor

Arén Eje, Arén Eva, K Arne Blom, Jacobsson Bengt 1995, *Trelleborgen, en av Harald Blåtands danska ringborgar*. Lund.

Bingsgård, Ulf och Riddersporre, Mats; Inledning- en trelleborg i Trelleborg i Föreningen Trelleborgen i Trelleborg, 2002; *Trelleborgen*. Hässleholm

Bohman, Stefan & Palmquist, Lennart (red.) 2003; *Museer och kulturarv*. Bjärnum.

Czarniawska, Barbara & Sevón Guje (Eds.) 2005; *Global ideas. How ideas, objects and practices travel in the Global Economy*. Köpenhamn.

Ek, Richard 2002: "Vi ska iscensätta vores by" i O`Dell Tom (red.); *Upplevelsens materialitet*. Lund

Frykman, Jonas & Gilje, Nils (eds.) 2003: *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund

Frykman, Jonas 2005a; *När ting blir redskap*

Frykman, Jonas 2005b: Inledning i *Minnesmärken- att tolka det förflutna och besvärja framtiden*.

Föreningen Trelleborgen i Trelleborg, 2002; *Trelleborgen*. Hässleholm

Jacobsson, Bengt; "En skånsk trelleborg" i Föreningen Trelleborgen i Trelleborg, 2002; *Trelleborgen*. Hässleholm

Jackson, Michael 2005; "The space of appearances" i *Exsistential Anthropolgy*. Events, exigencies and effects. New York.

Jönsson Lars-Eric & Svensson Birgitta (red.) *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*. Stockholm

Gemzöe, Lena (red.) 2004: *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*. Nora

Gräslund, Bo, 1996; *Arkeologisk datering*. Lund

Gustafsson, Lotten 2002; *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under medeltidsveckan på Gotland*. Falun.

Gustavsson, Martin: "Historikernas och Etnografernas fält" i Gemzöe, Lena (red.) 2004: *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*. Nora

Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) 1999: *Etnologiskt fältarbete*. Lund

Kayser Nielsen, Niels 2005: *Monument på väg- om bruket av kulturarv*.

Klein, Barbro 1997: Tillhörighet och utanförskap. Om kulturarvspolitik och folklivsforskning i en multietnisk värld. *Rig* nr 1-2.

Löfgren, Orvar 1997; "Kulturarvets renässans: Landskapsupplevelse mellan marknad och politik." *Rig* nr 1-2

Löfgren, Orvar & Willim, Robert 2005; *Magic culture and the new economy*. Oxford

Löfgren, Orvar 2005: *Cultural Alchemy: Translating the experience Economy into Scandinavian* I Czarniawska, Barbara & Sevón Guje (Eds.) 2005; *Global ideas. How ideas, objects and practices travel in the Global Economy*. Köpenhamn.

Mathiesen Hjelm Dahl, Kirsti: When Theme parks Happen i Frykman, Jonas & Gilje, Nils (eds.) 2003: *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund

Näsman, Ulf; "Trelleborgarna i Danmark och Trelleborgen i Skåne" i Föreningen Trelleborgen i Trelleborg, 2002; *Trelleborgen*. Hässleholm

O'Dell, Tom & Billing Peter (eds.) 2005; *Experiencescapes. Tourism, culture and economy*. Holbäck.

O'Dell Tom (red.) 2002: *Upplevelsens Materialitet*. Lund

Palmqvist, Lennart & Bohman Stefan (red.) 2003: *Museer och kulturarv*. Bjärnum

Riddersporre, Mats och Bingsgård, Ulf. "Inledning- en Trelleborg i Trelleborg" i Föreningen Trelleborgen i Trelleborg. 2002; *Trelleborgen*. Hässleholm

Riksantikvarieämbetet; Rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:1; *Kulturarvet som resurs för regional utveckling. En kunskapsöversikt*. Stockholm

Riksantikvarieämbetet, 2002; *Kulturarvet, utvecklingsområde för svensk turism. Nuläge och åtgärdsprogram*

Sundin, Bosse; ”Hembygden som idé. Konstruktionen av lokal och regional identitet” i Bohman, Stefan & Palmquist, Lennart (red.) 2003; *Museer och kulturarv*. Bjärnum.

Winther Jörgensen & Phillips Louise 2000: *Diskusanalys som teori och metod*. Lund

Willim, Robert: Looking with New Eyes at the Old Factory i O`Dell Tom & Billing, Peter. 2005: *Experiencescapes. Tourism, culture, and economy*. Holbeck

Medlemstidningar

Föreningen Trelleborg i Trelleborgs medlemstidning 2005; Vikingajournalen, *Runa* nr 22

Föreningen Trelleborg i Trelleborgs medlemstidning 2005; Vikingajournalen, *Runa* nr 25

Broschyrer och marknadsföringsmaterial

Trelleborgs Turistbyrå och Trelleborgs kommuns utvecklings AB; *Lite mer Trelleborg*,

Destination Söderslätt- *upplevelser på den skånska slätten. Enjoy the countryside in Skåne*.

Destination Söderslätt, *Med telefonen som guide på Söderslätt, upptäck Skåne med instant phone guide*

Kartguiden; *Trelleborgs kommun, en del av söderslätt*